

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Ústav historických věd

Elsnicové z Elsnic v českých zemích raného novověku

Příspěvek k dějinám nižší šlechty

Michala Křížková

Bakalářská práce

2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci na téma: *Elsnicové z Elsnic v českých zemích raného novověku* vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladu, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. června 2011

.....

podpis autora

Poděkování

Nejprve bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Jiřímu Kubešovi, Ph.D. za notnou pomoc, užitečné rady a komentáře k této práci.

Dále děkuji panu Jiřímu Elsnicovi, který mne inspiroval k sepsání této práce a ochotně mi zapůjčil materiály ke studiu.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům za vydatnou pomoc a svému příteli za trpělivost a podporu.

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá působením rodu Elsniců z Elsnic v Českých zemích v době raného novověku. Nejprve je zde charakterizována nižší šlechta v Čechách v době novověku spolu s jejím vývojem a dělením. Další kapitola se věnuje saskému rodu Elsniců z Elsnic, počínaje jejich příchodem do Čech přibližně na konci 15. století a konče jejich odchodem do exilu koncem 20. let 17. století. Poslední část pak aplikuje teoretické principy Pierra Boourdieu (habitus, kapitál, sociální pole) na rod Elsniců z Elsnic, představující pohled historické sociologie.

Klíčová slova:

šlechta – rytíř – raný novověk - teorie reprezentace - habitus

Annotation:

This bachelor thesis deals with activities of house Elsnic of Elsnic in Czech lands during the early modern period. The first part of the thesis characterizes the knights/gentry in Czech lands during the modern period together with their/its development and categorization. Next chapter deals with the Saxon house Elsnic of Elsnic, beginning with their arrival in Czech lands at the end of 15th century and ending with their departure during the late 20's of 17th century. The last chapter applies the theoretical principles of Pierre Bourdieu (habitus, capital, field) on the house Elsnic of Elsnic, presenting a historical sociology point of view.

Key words:

aristocracy – knight - early modern period – theory of representation - habitus

Obsah

Úvod	1
1. Nižší šlechta v Čechách v době novověku	7
2. Elsnicové z Elsnic a jejich působení v Sasku do roku 1471 a posléze v Čechách (1471 – pol. 17. st.)	16
2.1 Počátky rodu Elsniců	16
2.2 Působení rodu Ólsnitzů v Sasku před příchodem do Čech (do roku 1471)	16
2.3 Příchod Elsniců do Čech	18
2.4 Větev Fridricha Elsnice z Elsnic	19
Rodokmen č. 1	22
2.5 Větev Václava Elsnice z Elsnic	23
Rodokmen č. 2	31
2.6 Pobělohorské osudy Elsniců	32
3. Sociální jednání v aristokratickém prostředí	35
Závěr	52
Seznam použitých pramenů a literatury	56
Prameny	56
Literatura	56
Webové zdroje	58
Obrazová příloha	59
RESUMÉ	64

Úvod

Většina historiků se shodne na tom, že pokud chceme proniknout do tajemství života nižší šlechty, konkrétně rytířů, nestačí zkoumat a studovat pouze obecné prameny o době, kdy žili, ale musíme se zaměřit na konkrétní šlechtické rody. Informací se dopátráme např. v kronikách, starých erbovních pověstech, osobní korespondenci, pozůstalostních inventářích, soudních spisech či popřípadě cestovních/osobních denících.

Kořeny vědeckého bádání o dějinách šlechty sahají v českých zemích až na práh novověku, přičemž první zmínky o genealogických souvislostech šlechty se objevily už ve středověkých kronikách. Během 16. a počátkem 17. století zažila šlechtická genealogie rozvoj především proto, že šlechtici chtěli doložit svůj bohatě rozvětvený a urozený původ. Nebývalý rozmach přineslo barokní dějepisectví druhé poloviny 17. a počátku 18. století.¹

Tato práce by měla být příspěvkem k dějinám nižší šlechty, neboť se tomuto tématu nevěnuje zdaleka tolik pozornosti, než kolik by si zasloužilo. Na konkrétním rytířském rodě Elsniců z Elsnic je v práci demonstrován jejich způsob života, který bude srovnáván s životem jejich současníků, taktéž ze šlechtických řad. Tato práce se věnuje zejména historickým záležitostem, ale protože završuje tříleté studium oboru kulturních dějin, snaží se v poslední kapitole pojmut historická fakta částečně i z hlediska sociologie.

První kapitola by měla být syntézou v zásadě novodobých děl o jednotlivých rytířských rodech, která by, na rozdíl od autorů, jejichž knihy, práce a studie byly v této práci použity, měla shrnout všechny dosud nashromážděné poznatky a vyvodit komplexní závěr o životě nižší šlechty se zaměřením hlavně na území Čech a Moravy. Většina badatelů považuje dějiny nižší šlechty v tomto období za málo zajímavé kvůli jejich málo významné společenské roli. Tento fakt se práce pokusí vyvrátit. Přesto existuje mnoho historiků, kteří se nižší šlechtě věnují a v zásadě z drobných útržků informací se snaží sestavit ucelený obraz o jejím životě.

Hlavními zdroji pro tuto kapitolu byla především díla Václava Bůžka, Vladimíra Březiny, Josefa Hrdličky, Marie Koldinské, Pavla Krále, Petra Mati či Zdeňka Vybírala, kteří se této problematice věnují. Na konkrétních příkladech rytířských rodů tato kapitola popisuje určité podobnosti, či naopak odlišnosti mezi nimi a tím se snaží dospět k celkovému obrazu života nižší šlechty v novověku.

¹BŮŽEK, Václav, et al. *Věk urozených*. Praha : Paseka, 2002. 440 s. ISBN 80-7185-417-4. s. 25

Za velmi přínosná pro tuto práci považuji díla Václava Bůžka. Pracovala jsem zejména s titulem *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*,² ve které jsou zmíněny zejména počty obyvatel v jednotlivých oblastech Čech, procentuálně vyjádřeni příslušníci nižší šlechty v závislosti na jejím celkovém počtu. V loňském roce vyšla zajímavá syntéza, taktéž od Václava Bůžka a kolektivu autorů, o dějinách české společnosti: *Společnost českých zemí v raném novověku*.³ Kniha se zabývá jednotlivými vrstvami společnosti, jako je šlechta, duchovenstvo, měšťanstvo či venkovské obyvatelstvo. Kolektivní práce Václava Bůžka, Josefa Hrdličky, Pavla Krále a Zdeňka Vybírala *Věk urozených*⁴ poskytuje pohled na život šlechtice od dětství až po smrt, jeho každodenní život, vztahy, uplatnění, jakož i osobní život. Tato práce je přínosná zejména proto, že popisuje jak život vyšší, tak i nižší šlechty, a tím poskytuje srovnání těchto odlišných společenských vrstev. Zaobírá se také šlechtickými dvory a životem na šlechtických sídlech. Dále je zde velice podrobně zmíněn vztah šlechty a poddaných. Tato práce využívá proto zejména poznatky ze zastávání úřadů šlechtou, od těch nejvýznamnějších zemských, přes krajské, až po patrimoniální. Dalším důležitým svazkem od Václava Bůžka je kniha *Rytíři renesančních Čech*,⁵ kde autor na konkrétních rytířských rodech popisuje jejich život, prohřešky, soudní pře či postavení ve společnosti.

Zčásti se práce také snaží uchopit historii z hlediska dějin každodennosti. Marie Koldinská v závěru své knihy *Každodennost renesančního aristokrata* vytýká historikům, kteří zpracovávají dějiny šlechty, že popisují životy jednotlivých šlechticů chronologicky, od mládí, přes studia, manželství, kariéru, po stáří a smrt. Přitom opomíjí důležité prvky jejich života, jako je rodina, a to nejen výčet manželek, synů a dcer (které byly zanedbávány především, protože nehrály důležitou roli, jako potomek mužský), ale zvláště se nevěnují vztahu k jednotlivým rodinným příslušníkům, což je pro pochopení rodinné situace stěžejní.⁶

Každodenní život vyšší šlechty lze dle pramenů zhruba od 16. století klasifikovat celkem bez obtíží, zvláště díky dochovaným rodinným archivům. Najdeme zde osobní korespondenci, deníky, účty, památníky nebo pozůstalostní inventáře. Archivy rytířských

² BŮŽEK, Václav. *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. 239 s. ISBN 80-85268-54.

³ BŮŽEK, Václav, et al. *Společnost českých zemí v raném novověku : Struktury, identity, konflikty*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 978-80-7422-062-3.

⁴ BŮŽEK, Václav, et al. *Věk urozených*. Praha : Paseka, 2002. 440 s. ISBN 80-7185-417-4.

⁵ BŮŽEK, Václav. *Rytíři renesančních Čech*. Praha : Akropolis, 1995. 156 s. ISBN 80-85770-28-8.

⁶ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha : Paseka, 2004. 264 s. ISBN 80-7185-639-8. s. 194 – 197.

rodů v Čechách - až na ojedinělé, náhodně dochované soubory dokumentů - neexistují.⁷ Pouze představitelé několika politicky aktivních rytířů pocítovali nezbytnost evidence hospodářských a rodinných písemností. Některé z rytířských archivů se postupem času mohly stát součástí archivů panských, ale většina z nich zanikla.⁸ Z těchto střípků informací je tedy velmi obtížné dopátrat se zásadního objevu či ucelených závěrů o životě nižší šlechty. Avšak o to je pátrání v této sféře zajímavější a každý malý úspěch či souvislost cennější.

Ve druhé kapitole práce podrobně představuje rytířský rod Elsnic z Elsnic. Rozebírá jednotlivé příslušníky zejména z hlediska genealogie. Popisuje příchod tohoto původně německého rodu do Čech, jeho dvě hlavní linie, nejvýznamnější členy a jejich rodiny a jejich osud, hlavně v období bitvy na Bílé hoře a následné konfiskace jejich majetku a odchody do exilu.

Stěžejním pramenem pro druhou kapitolu je *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*,⁹ sepsaná Dr. Ing. Václavem Elznicem v roce 1976. Dr. Elznic byl přímým potomkem Elsniců a chtěl se svou téměř celoživotní prací dopátrat informací o svých předcích. Autor strávil 40 let své badatelské práce soustředěním všeho, co o rodě až dosud skrývaly domácí i cizí archivy. Při práci na této kronice byl z jeho strany patrný silný osobní a citový vztah k získávaným informacím, neboť věděl, že každá zvěst a zpráva doložená historickým dokladem, se týká i jeho samého a bytostně s ním souvisí.

Kronika je strukturována do několika kapitol. První z nich popisuje nejstarší artefakty rodu, z nichž příznačný je rodinný erb (je vyobrazen na jedné z úvodních stran kroniky). Erb má zlatý štít, na něm se nachází pokosem červený pruh, na němž jsou tři stříbrné koule. Nad turnajským helmem se nachází klenot – zlatá koruna s pěti perlami (klenot od 16. století). Nad ním jsou dvě zlatá orlí křídla a na každém z nich je umístěn pruh takovým způsobem, že levý je pokosem, pravý pošikem. Pokryvadla jsou zlatočervená.¹⁰ Dalším z artefaktů je rodná oblast – Plavno a město Olešnice. Následující kapitoly se potom věnují jednotlivým členům rodu v chronologickém sledu. Dále se autor zabývá bitvou na Bílé hoře,

⁷ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. s. 195 – 197.

⁸ BŮŽEK, Václav. *Nižší šlechta předbělohorských Čech*. s. 12.

⁹ NA Praha, kniha (fotokopie): III.gB134. ELZNIC, Václav. *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, Děčín 1976. (dále *Kronika rodu Elsnic*).

¹⁰ *Ottův slovník naučný VIII*. Praha : Argo, 1997. ISBN 80-7203-136-8. s. 554; ELZNIC, Václav. Nejstarší prameny původu Elsniců z Elsnic. *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze*. 1969, 1. s. 17 - 24. zde s. 17.

pobělohorskými konfiskacemi statků ve vlastnictví Elsniců, sporům o konfiskáty, samotnému rodu v exilu, třicetileté válce až po ztrátu šlechtictví a poslední elsnicovské větvi rodu.

Já osobně považuji kroniku pro svou práci za užitečnou proto, že poskytuje informace o každém členu rodu, ať už se něčím vyznamenal, či nikoliv. Autor věrně citoval veškeré smlouvy, závěti, plné moci, žádosti apod., ve kterých jakýmkoliv způsobem Elsnicové figurovali. Mám tím na mysli, že nemuselo jít vždy o úřední akt, ve kterém by Elsnicové stáli na jedné či druhé straně sporu, ale třeba jenom úřední dokument potvrzovali a sporu svědčili. Z toho vyplývá, že Elsnicové byli mnohdy váženými osobnostmi, když jim byla svěřována takováto úloha.

Dr. Václav Elznic také podrobně popisuje sídla či oblasti, se kterými měli Elsnicové co do činění. Nejen, že zmiňuje, od koho si daný Elznic sídlo koupil, či po kom ho zdědil, a komu po jeho smrti připadlo, či komu ho později prodal. Pokud to autorovi přišlo důležité, či pro text zásadní, zmínil u některých tvrzení či hradů všechny majitele před Elsnici a všechny následující po nich. Pokud šlo o opravdu významnou osobnost (jakou byl např. Albrecht z Valdštejna), autor neváhal něco málo zmínit i o jejím životě a působení. Autor se striktně držel originálního textu pramenů, které (pokud nešlo o zkrácení textu), vždy věrně citoval, aby původní smysl nebyl narušen.

I přes to, že je pro tuto práci kronika dr. Elznice nepostradatelným materiálem, některé údaje v ní je třeba důkladně ověřovat. Dr. Elznic na několika místech uvádí sporné letopočty, data, jména, stejně tak roky narození jednotlivých členů rodu, které jsou ještě v četných případech uvozeny předložkou asi nebo kolem. Z těchto důvodů se tedy nedá na kroniku stoprocentně spoléhat, ovšem některé údaje se ověřují jen velmi těžko. Proto jsem musela uvedené údaje hledat nejen v pramenech (zejména v deskách zemských či ve sbírce Staré manipulace Národního archivu v Praze), ale také využívat mnoho jiných zdrojů informací (*Ottův slovník naučný*, edice *Vladislavského zřízení zemského* apod.). I přesto, že dr. Elznic se všemi těmito prameny pracoval, někdy je ne vždy dobře cituje (nebo necituje), což připisuji faktu, že jeho práce je tak rozsáhlá, že se v ní chvílemi sám ztrácel. Jinak jsou nepochopitelné chyby, které se v kronice nacházejí (mnohdy jen pár stran od sebe). Pro ilustraci: na straně 97 v *Kronice rodu Elsniců* uvádí na začátku třetího odstavce, že pan Vilém Trmal z Toušic zemřel roku 1633 a na konci stejného odstavce píše, že zemřel roku 1611. Není zde ani odkaz na pramen či literaturu.¹¹

¹¹ *Kronika rodu Elznic*. s. 97.

Z literatury je pak pro tuto kapitolu stěžejní dílo Augusta Sedláčka, čítající patnáct svazků, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*. Nejvíce jsem pracovala s dílem XIV., který se zaměřuje na Litoměřicko a Žatecko.¹² I když je zde informací o rodu Elsniců málo, alespoň na několika místech jsou zde zmíněni. Neméně užitečnou byla syntéza Václava Bílka *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, která poskytuje soupis jednotlivých konfiskací, včetně jmen osob, jimž byl majetek zabaven v pobělohorské době.¹³ Pro potvrzení odchodu Elsniců do exilu po Bílé hoře jsem použila knihu Lenky Bobkové *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Jedná se o edici soupisu exulantů ze saského archivu v Drážďanech.¹⁴

Třetí kapitola se snaží o pohled na historické události, souvislosti a život šlechty z hlediska sociologie. Pracuje zejména s pojmy sociální pole, habitus a s různými druhy kapitálů. Proto je pro tuto část stěžejní publikací práce Pierra Bourdieu *Teorie jednání*. Autor se zde snaží o propojení zdánlivě nesouvisejících pohledů objektivistické a subjektivistické teorie. Jeho popis logiky tříd lze uplatnit ve zkoumání vztahů vyšší a nižší šlechty.¹⁵ Neboť se se sociologickými teoriemi teprve seznamuji, velkým pomocníkem pro mě byla „oranžová bible sociologie“, kterou sestavil Austin Harrington a kol., *Moderní sociální teorie*. Uvádí do problematiky zkoumání společnosti, zpracovává významné myšlenkové směry a základní témata ze sociologie.¹⁶ Dále byl v této kapitole použit příspěvek Jaroslava Šotoly *Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*.¹⁷ Autor zde v širším kontextu rozebírá Bourdieuho teorii praxe a habitus jako analytickou kategorii. Protože byl Bourdieu především sociolog a nikoliv historik, velice dobře mi posloužila práce Petra Matě, *Svět české aristokracie*, který aplikoval Bourdieuho kapitály na šlechtu.¹⁸

¹² SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV*. Vyd. 3. Praha : Argo, 1998. 462 s. ISBN 80-7203-094-9.

¹³ BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*. Praha : František Řivnáč, 1882. xii, 672 s.

¹⁴ BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha : Scriptorium, 1999. 296 s. ISBN 80-86197-05-0.

¹⁵ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.

¹⁶ HARRINGTON, Austin, et al. *Moderní sociální teorie*. Praha : Portál, 2006. 496 s. ISBN 80-7367-093-3.

¹⁷ ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus : sociologický koncept a jeho využití v historické vědě*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha, Fakulta humanitních studií, 2007. 202 s. ISBN: 978 – 80 – 86971 – 36 – 0.

¹⁸ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 - 1700)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 1061 s. ISBN 80-7106-312-6.

Tato kapitola se zejména pokusí popsat a vysvětlit jednání a kroky jednotlivých členů rodu Elsniců. Patrně se bude v mnohém opakovat, ovšem pro analýzu sociálních, ekonomických a kulturních struktur rodu je toto zcela nezbytné. Je nutné sdělit, proč příslušníci rodu podnikali určité kroky, proč kupovali nebo prodávali jednotlivé statky, hrady či tvrze, proč se stěhovali či zůstávali na jednom místě, podle jakých kritérií si vybírali své budoucí manžele a manželky. Jakým způsobem hospodařili na svých statcích, proč bylo dobré vlastnit rybník, či jaké výhody skýtal život ve městě.

Kapitola se zaměří především na propojení jednotlivých kapitálů – zejména sociálního s ekonomickým, neboť ty hrály v životě Elsniců nejvýznamnější roli.

1. Nižší šlechta v Čechách v době novověku

Slovo šlechta pochází ze staroněmeckého *slahta* = rod. Šlechta vznikla přibližně ve druhé polovině 12. století, i když už písemnosti z 9. a 10. století se zmiňují o jakési skupině velmožské aristokracie, která se vymezovala vlastnictvím majetku a vojenskou mocí, ovšem ještě neměla dostatek skutečné moci jako šlechta pozdější. V té době patřila k jedné ze skupin společnosti křesťanského středověku.¹⁹ Své privilegované postavení si vydobyla věrnými službami panovníkovi, většinou v boji, ovšem také v držení úřadů, který je pak za to štědře odměňoval pozemky, které jim dával do osobního vlastnictví. Tento okruh osob, který se koncem 11. a převážně pak v průběhu 12. století soustřeďoval v těsné blízkosti panovníka, tvořil patrně jádro raně středověké šlechty. Ve 13. století byla jejím znakem především zámožnost, představovaná držbou a užíváním pozemkového majetku. Ovšem jedním z hlavních faktorů moci středověké šlechty v té době bylo právo na rozhodování o osudu poddaných, kteří příslušeli k jejich pozemkům. V této době si také šlechtici, jako symbol svého bohatství a moci, začali stavět šlechtická sídla, která v jejich životě hrála důležitou roli – nejen jako opevnění, ale také byla určitým způsobem formou reprezentace.²⁰

Šlechta 14. a 15. století prodělala značné proměny – postupně se snažila proniknout k politické moci. Zároveň se snahou o další rozšiřování pozemkového majetku se začala soustřeďovat na oslabování moci panovníka a tím usilovala o podíl v zemské správě.²¹

K nadřazenému postavení ve společnosti byla tedy třeba prokazatelná starobylost předků, moc a vlastnictví majetku v zemi. Slovo šlechta či šlechtic se teprve v průběhu 15. století vžilo pro pojmenování všech členů panského a rytířského stavu.²²

V porovnání s ostatními stavy a vrstvami obyvatel raně novověkých Čech zaujímal šlechta početně velmi malou skupinu. Před koncem 15. století tvořila v Čechách jen zhruba 2% úhrnu obyvatelstva.²³ V 16. a počátkem 17. století se podíl šlechty v celkovém počtu obyvatel středoevropských společností významně lišil. V Polsku tvořila šlechta okolo roku 1600 asi 10% z celkového počtu obyvatelstva a v Uhrách to bylo přibližně 4 – 5%, v Čechách

¹⁹ *Ottův slovník naučný XXIV*. Praha : Argo, 2001. 901s. ISBN 80-7203-367-0. s. 663 – 666.

²⁰ BŮŽEK, Václav, et al. *Věk urozených*, s. 36 – 39.

²¹ BŮŽEK, Václav, et al. *Věk urozených*. s. 41.

²² MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) II. : Šlechta*. Praha : Academia, 1994. 230 s. ISBN 80-200-0356-8. s. 10.

²³ Podle Václava Bůžka před vypuknutím husitských válek na počátku 15. století žily v Čechách a na Moravě odhadem tři miliony obyvatel, BŮŽEK, Václav, et al. : *Společnost českých zemí*, s. 75.

činila šlechta pouze 1% a v Horních a Dolních Rakousech dokonce jen 0,5% z celkového počtu obyvatel v těchto oblastech.²⁴ Budeme-li se zabývat přesnými čísly, kolektiv autorů svazku *Společnost českých zemí v raném novověku* uvádí, že okolo roku 1600 žilo v Čechách 216 pánů a 1131 rytířů, tedy mužských příslušníků.²⁵ I přes nebývalý příliv cizích šlechticů do Království českého řady rytířů postupně řídly. V letech 1603 – 1656 se ztenčily téměř o polovinu. Tedy zhruba v polovině 17. století žilo v Čechách 587 mužských příslušníků rytířského stavu. Už v polovině 18. století žilo v Čechách pouze 303 rytířských rodů. Přesto však bylo příslušníků nižší šlechty pořád více než vyšších šlechticů.²⁶ Od poloviny 18. století začal být počet šlechticů statisticky sledován, ovšem při sčítání obyvatel roku 1763 přestala být šlechta rozlišována na nižší a vyšší, a tím pádem se přesné počty dají jen stěží odhadnout.²⁷ Přestože poddaní tvořili většinu společnosti, museli sloužit svobodným, kterých bylo o mnoho méně. Ke svobodným se sice řadila i církev, panovník a obyvatelé královských měst, avšak stále nejpočetnější skupinu tvořili poddaní.

Českou šlechtu můžeme jednoduše rozdělit na vyšší a nižší. Toto označení se vžilo z toho důvodu, že např. při zasedání zemského soudu šlechtici s vyšším postavením seděli výše a ostatní šlechtici s menšími pravomocemi seděli níže.

Do 15. století nebyla pregnantně stanovena titulatura, takže se mnohdy stalo, že se rytíři nechávali oslovovat „páni“, neboť usilovali o sociální vzestup. O striktní vymezení se zasloužili hlavně příslušníci mocných a bohatých rodů (např.: Rožmberkové, páni z Hradce či Šternberkové), neboť se chtěli oproti ostatním šlechticům, chudším a s menšími pravomocemi, vymezit. Prvním pokusem o odlišení vyššího a nižšího šlechtice bylo titulování na: vyšší šlechtic, který se oslovoval: „Urozený pán, pan“, zatímco nižší šlechtic pouze: „Urozený pán“.

Roku 1497 se ustanovilo nařízení, které nalezlo právní kodifikaci ve *Vladislavském zřízení zemském*, které bylo vydáno panovníkem roku 1500. Zřízení mělo za úkol tyto nesrovnalosti právně stanovit. Vyšší šlechta usilovala o uzavření panského stavu, a tak si vydobyla právo, že mohla na základě urozenosti daného šlechtice rozhodnout, zda ho přijme mezi sebe, či nikoliv. Navíc v něm bylo uvedeno čtyřicet sedm panských (tzv. starožitných

²⁴ BŮŽEK, Václav. *Nižší šlechta předbělohorských Čech*. s. 7.

²⁵ BŮŽEK, Václav, et al. *Společnost českých zemí*, s. 80-81.

²⁶ KUBEŠ, Jiří. *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500 – 1740)*. České Budějovice, 2005. 381 s. Dizertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. s. 35.

²⁷ BŮŽEK, Václav, et al.: *Společnost českých zemí*. s. 81.

rodů), jimž byly vyhrazeny nejvyšší zemské úřady.²⁸ *Vladislavské zřízení zemské* šlechtu rozdělovalo na starožitnou a novožitnou. Příslušníkem starožitné šlechty se mohl stát ten, kdo doložil svůj urozený původ. K novožitné patřili nově přijatí do panského (vyšší šlechta) či rytířského stavu. Příslušníkem Starožitné šlechtické rody totiž ovládaly zemskou správu i soudnictví. Nejvíce možností k uplatňování bezprostředního mocenského vlivu měla početně malá skupina nejvyšších zemských úředníků panského a částečně i rytířského stavu. Nižší šlechta také přijímala různá opatření k uzavření svého stavu.

Podle *Vladislavského zřízení zemského* patřila k nižší šlechtě řada sociálně různorodých šlechticů, obdařených erbem, kteří nemohli prokázat takovou starobylost svého rodu jako páni, a proto se pouze v omezené míře podíleli spolu s nimi na výkonu politické moci v zemi. Nižším šlechticem mohl být zpravidla jen ten, komu na základě prokázaného stupně urozenosti panovník udělil erb a korporace rytířů ho přijala na zemském sněmu do svého stavu. Ovšem nesčetné množství případů z druhé poloviny 16. a počátku 17. století dokládá, že šlechtickou nobilitaci bylo možné obdržet i protiprávními způsoby.²⁹

Než se pro pojmenování nižších šlechticů vžil termín rytíř, jak se stalo asi ve druhé polovině 15. století, užívaly se tituly vladyka, zeman, panoš, man a nápravník. Nejvýše z těchto šesti kategorií stál rytíř, který měl titul a erb za zásluhy v boji a byl pasován panovníkem.

Podle Josefa Macka je vladyka jeden z nejstarobylejších názvů pro šlechtice³⁰ a tento termín označoval především obecně členy stavu nižší šlechty, kteří se nemohli pyšnit ani dalekosáhlým rodokmenem, ani rytířskou hodností, ale vynikal například nad panoše tím, že zpravidla k nikomu nebyli vázáni služební povinnostmi. Sídlili většinou na hradech či tvrzích, ale mnozí i ve městech. Vladycťví bylo často považováno za počáteční formu šlechtictví.

Zeman žil v zemi dlouho a měl menší statek. Svou politickou mocí, majetkem a urozeností stál níž než rytíři. V zásadě označoval šlechtického statkáře, žijícího na dvoře,

²⁸ Mezi tyto šlechtice patřili: Rožmberkové, páni z Hradce, páni z Landštejna, páni ze Sezimova Ústí, páni z Lipé, Berkové z Dubé, Lichtenburgové, páni z Ronova, páni z Kunštátu, Šternberkové, zajícové z Háznburka, Rožmitálové, Šelnberkové, páni z Valdeka, Vartenberkové, páni z Janovic, Pernštejnové, Švihovští z Rýzmburka, Švemberkové, páni z Cimburka, Valdštejnové, Kolovratové, páni z Plavna, páni z Koldic, páni z Ilburka, páni z Boskovic, páni ze Žeberka, Bibrštejnové, páni z Donína, páni z Potštejna, páni z Oseka, Krajířové z Krajku, páni z Klinštejna, Kostkové z Postupic, Gutštejnové, Kavkové z Říčán, Slavatové z Chlumu, Černčičtí z Kácova, Martinicové, Talmbekové, páni z Rychnova, Kounicové, Lickové z Rýzmburka, páni z Veitmile, Lobkovicové, Smiřičtí ze Smiřic a páni z Ronšperka - BŮŽEK, Václav, et al.: *Společnost českých zemí* s. 84 – 85.

²⁹ BŮŽEK, Václav: *Rytíři*. s. 9.

³⁰ MACEK, Josef: *Jagellonský věk*. s. 58.

kteřý se věnoval zejména zemědělství a vrchnostenské správě. Zemané se ovšem často dostávali do hospodářské a mocenské závislosti na pánech. Byli v zásadě služebními šlechtici.³¹

Panoš musel vstupovat do služby vyšší šlechty. Neměl tedy svobodný pozemkový majetek.³² Byl nejnižší šlechtickou vrstvou. Slovo panoš je odvozeno od slova pán a označuje služebného šlechtice, podřízeného svému panstvu. Od druhé poloviny 15. století je to pak označení nezámožné, málo urozené nižší šlechty, zpravidla služebně podřízené mocnějším a bohatším šlechticům.³³

S příchodem 16. století se postupně proměňovala a získávala novou podobu i středověká lenní pouta, která dříve vázala many a nápravníky z řad nižší šlechty k jejich pánům.³⁴ Za propůjčení nemovitosti byli manové povinni dostavit se na výzvu svého lenního pána se zbraní v ruce na určené místo a plnit vydané příkazy. Manové tedy vykonávali především vojenskou službu. Pro svého lenního pána měli také povinnost vykonávat další služby, a to např. hlídky na hradbách, dodávat mu dřevo, potraviny, pomáhat při lovech či uklízet hlavní nádvoří. Tento rozličný přehled prací jasně napovídá, že sociální postavení manů nebylo nijak vysoké a případ od případu se lišilo. Od nápravníků, o kterých bude řeč později, se manové odlišovali hlavně tím, že byli urození, vlastnili erb a pečeť. Nápravníci stáli v pozdně středověkých Čechách na stupnici hodností lenního práva na rozhraní mezi nejnižšími šlechtici a venkovskými poddanými. Za předem stanovených lenních povinností spravovali svěřený dvůr a na rozdíl od manů postrádali v mnoha případech jakékoliv znaky urozenosti.³⁵ „Náprava“ je název pro dvůr či tvrz nebo nemovitost. Ty byly poskytnuty vazalovi a spjaty služební povinnostmi vůči lennímu pánovi. Jejich nízké postavení bylo patrné také z toho, že při zemské hotovosti byli řazeni mezi pěšáky, přestože třeba vlastnili koně. Nápravníci se odlišovali od poddaných jedině úlevami, které dostávali za věrné služby od svých lenních pánů.³⁶

Mnozí ze zchudlých panošů a zemanů se nedokázali na prahu 16. století přizpůsobit novým společenským a zejména hospodářským podmínkám, opouštěli svá venkovská sídla a

³¹ Např. v jižních Čechách se zemané dostali do přímého mocenského područí velkých panských rodů, pánů z Rožmberka, z Jindřichova Hradce nebo ze Švamberka – o tom MACEK, Josef: *Jagellonský věk*. s. 65.

³² BŘEZINA, Vladimír. *Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku : Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice : Veduta, 2008. 185 s. ISBN 978-80-86829-33-3. s. 11.

³³ MACEK, Josef: *Jagellonský věk*. Praha 1994, s. 70.

³⁴ Manové a nápravníci byli podřízeni lennímu právu, nikoliv zemskému.

³⁵ BŮŽEK, Václav: *Rytíři*, s. 13.

³⁶ MACEK, Josef: *Jagellonský věk*, s. 81.

hledali obživu jako žoldnéři. Rovněž odcházeli do měst, kde se postupně usazovali, kde se věnovali řemeslu, podřizovali se normám městského života a po čase ztráceli stavovskou výlučnost členů nižšího šlechtického stavu a zcela splynuli s městským prostředím. V horším případě se z některých chudých panošů a zemanů stávali vůdci obávaných lapkovských tlup, jež naháněly hrůzu bohatým měšťanům královských i poddanských měst.

Kromě urozenosti určovala postavení šlechtice v Čechách držba zemských úřadů. Držitelé nejvyšších zemských úřadů pocházeli z panského stavu a těmito úřady byly: nejvyšší purkrabí, nejvyšší hofmistr, nejvyšší maršálek, nejvyšší komorník, nejvyšší sudí zemský, nejvyšší kancléř, dvorský sudí³⁷ a jeden ze dvou karlštejnských purkrabí. Podle *Vladislavského zřízení zemského* rytíři zastávali tyto úřady: nejvyšší písař, podkomoří královských měst, purkrabí hradeckého kraje a karlštejnský purkrabí.³⁸ Od roku 1627, kdy bylo vydáno *Obnovené zřízení zemské*, zůstaly rytířskému stavu pouze tyto tři úřady a úřad karlštejnského purkrabího byl zrušen. Dále se nižší šlechta uplatnila např. u zemského soudu, který mělo tvořit 20 soudců, z toho 14 z panského stavu a 6 z rytířského stavu.³⁹ Z toho vidíme, že nejenom panský stav měl své zástupce v zemských úřadech. Početnější skupinu rytířů zapojených v době před Bílou horou do zemské roviny zeměpanské linie systému moci představovali tzv. menší úředníci, mezi které podle zemského zřízení patřil místokomorník, místosudí, místopísař, podkomoří králové, úředník královny, úředník podkomořího, menší písař, místokancléř a purkrabí Pražského hradu. V politickém systému na úrovni krajů se rytíři uplatňovali v úřadech krajských hejtmanů, berníků a výběřčích posudného. V jednotlivých krajích předbělohorských Čech bývali berníci pověřováni vybíráním majetkových, později usedlostních a také mimořádných berní na vedení válek, povznesení dlužního podnikání či na překonávání následků přírodních katastrof. Výběřčí posudného měli za úkol vybírat finanční daně z každého sudu uvařeného piva na prodej. Vybrané posudné se užívalo hlavně na

³⁷ Samotné Vladislavské zřízení zemské dvorského sudí neuvádí, neboť by nejvyšší zemský úřad měl sudí dva. KREUZ, Petr; MARTINOVSKÝ, Ivan. *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny : Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích*. Praha : Scriptorium, 2007. 528 s. ISBN 978-80-86197-91-3. s. 178. Uvádí ho ve výčtu např. Václav Bůžek: BŮŽEK, Václav, et al. : *Společnost českých zemí*. s. 86.

³⁸ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan: *Vladislavské zřízení*. s. 178 – 179.

Podle Václava Bůžka: BŮŽEK, Václav: *Nižší šlechta předbělohorských Čech*. s. 10 k nim patřili a vynikali zejména ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století např.: ve funkci nejvyššího písaře Oldřich Dubanský z Duban, Michal Španovský z Lisova, Jan Klenovský z Klenové a Kašpar Kaplír ze Sulevic, v úřadě podkomořího královských měst Burian Trčka z Lípy, v karlštejnském purkrabství Mikuláš Miřkovský z Tropčic, Jan Vchynský ze Vchynic a mezi purkrabími hradeckého kraje Kryštof Vratislav z Mitrovic či Adam Hrzán z Harasova.

³⁹ BŘEZINA, Vladimír: *Rod Bukůvků z Bukůvky*. s. 21 – 23.

zaopatření královského dvora. Kromě toho byla v předbělohorské době nižší šlechta zastoupena v patrimoniální správě, tj.: ústředních úřadech regentů, v kontrolních a revizních orgánech, zastávala hejtmanská místa a vstupovala mezi hodnostáře šlechtických dvorů.

Úřady vykonávali pravidelně, dlouhodobě a s ohledem na funkční postup zvládali mnozí rytíři teoreticky i prakticky pestrou problematiku rozsáhlé kancelářské agendy. Nejpočetnější skupina majetkově nezámožných rytířů byla zastoupena v předbělohorských stavovských, stavovsko – panovnických i monarchických institucích na nejnižších místech výkonného a jiného správního personálu.⁴⁰

Rytíři většinou sídlili na tvrzích. Ty začaly vznikat během 13. století. Měly obrannou, reprezentativní a správní funkci. V rozmezí 13. – 17. století vzniklo tvrzí na tři tisíce. Přímými předchůdci tvrzí byly tzv. kurie. Jiří Úlovec o nich píše: „*Byla to sídla zakládána u tribunových kostelů. Většinou se jednalo o malý oválný, okrouhlý či pravouhý areál opevněný příkopem s vnějším valem. Existují ovšem také značně rozsáhlé tvrže s hrazenými areály, blíží se velikostí hradům. (...) Rozmezí oddělující hrad od tvrže však není možné stanovit přesně, řada tvrzí je proto někdy řazena ke hradům a opačně.*“⁴¹

Domácnosti rytířů v městských domech, venkovských tvrzích či zámcích byly zvlášť po polovině 16. století hojně budovány, přestavovány a zařizovány tak, aby jejich kulturní úroveň odpovídala společenskému postavení majitele, jeho intelektuálnímu rozhledu a v neposlední řadě finančním možnostem. Sídlo muselo splňovat nároky na uspokojování každodenních potřeb rytířů, členů jeho rodiny a případných hostů, které souvisely s obstaráváním a přípravou stravy, se stolováním, oblékáním, hygienou, osvětlením, topením i bezpečností a se zajištěním pohyblivosti rytíře na cestách.⁴² Většina domácností drobných rytířů se v předbělohorských Čechách svou úrovní hmotné kultury přibližovala domácnostem středně zámožných venkovských sedláků a současně vykazovala shodné rysy s kulturou příbytků průměrně bohatých měšťanů.

Vzhledem k tomu, že rytíři ne vždy nedělali čest svému vznešenému označení (rytířské ctnosti), máme dnes ze soudních spisů mnoho záznamů o lichvě, podvodech a z toho plynoucích sporech s vyšší šlechtou. Lichva je definována jako neprávem nabytý zisk. Postoj církve vůči lichvě je nejlépe vyjádřen v dekretálu *Consuluit* Urbana III. z roku 1187: „*Lichva je vše, co požadujeme navíc oproti poskytnuté půjčce. Půjčovat na lichvářský úrok je hřích*

⁴⁰ BŮŽEK, Václav: *Rytíři*, s. 12.

⁴¹ ÚLOVEC, Jiří. *Ohrožené hrady, zámky a tvrže Čech : 1. díl (A-M)*. Praha : Libri, 2003. 504 s. ISBN 80-7277-099-3. s. 10 – 11.

⁴² BŮŽEK, Václav: *Rytíři*, s. 11.

zakázaný Starým i Novým zákonem. Již pouhé očekávání zisku navíc je hřích. Lichvářské zisky musí být plně navráceny skutečnému vlastníkovi. Vyšší cena za zboží koupené na úvěr je skrytou formou lichvy.⁴³ Lichva je právně ukotvena ve Vladislavském zřízení zemském: „O půjčování peněz: Kdož by jich neřádne půjčoval, stojí ten nález mezi pokutami cti. Už tehdy byla určena maximální úroková sazba deset procent, a to takto: „Ze sta kop grošů deset kop grošů dávati buďto na listec, nebo na kterýchkoli zástavách (...)“ Pokud by toto panovníkovo nařízení někdo nedodržel, mělo ho postihnout toto: „Pakli by kdo přes to učinila jakýmkoli vymyšleným obyčejem nebo pod přikrytím zjevně nebo tajně a v tom se tak nezachoval, ten má ode všech jmien a držán býti jako jiný psanec a zločinec a že nemá žádného práva požívati, v úřadech a v svědomí nemá přijat býti a dobří lidé nemají s ním obcovati.⁴⁴

Díky lichvě proniklo mezi 15 nejbohatších šlechticů v Čechách na počátku 17. století mimo pánů i pět rytířů: Adam Hrzán z Harasova, Hertvík Žejdlíc ze Šenfeldu, Radslav Vchynský ze Vchynic, Přech Hodějovský z Hodějova a Václav Malovec z Malovic.

Nejbohatší z nich byl Adam Hrzán z Harasova. Byl věřitelem císaře Maxmiliána II. a půjčoval také Vilémovi i Petru Vokovi z Rožmberka. Půjčoval jim, i když nespláceli, neboť chtěl získat některé z rožmberských panství. To se mu také podařilo, neboť ani Vilém, ani Petr neměli peníze, a tak mu za slib snížení dluhu darovali Drslavice. Od královské komory opět stejným způsobem získal jmenovaný Adam Hrzán také Červený Hrádek. Ovšem jeho počínání mu překazil syn Zdeslav, který se bez vědomí svého otce zadlužil natolik, že dlužná částka činila téměř celé jeho jmění. Adam Hrzán dluhy svého syna splatit nechtěl, a tak mu byly finance násilím odebrány na verbování vojáků. Mezi největší lichváře dále patřili Bohuslav Malovec z Malovic či Jan Vchynský ze Vchynic.⁴⁵

Konflikty se dále týkaly zejména přiznání rytířské nobilitace, které jde ruku v ruce se zápasy o uznání starobylosti rodu a urozenosti rytířského rodu povyšovaného do panského stavu. Mezi další se řadilo odhalování zatajovaných peněžních machinací úředníků či mocenské a náboženské rozpory.

Václav Bůžek ve své knize *Rytíři renesančních Čech* uvádí příklady právě takových podvodníků, kteří se pokoušeli zfalšovat svůj původ, aby byli přijati do panského stavu, či okrádali své pány. Někteří z nich byli odhaleni a potrestáni již za svého života, avšak jiní spravedlnosti unikli a jsou odhalováni až dnešními historiky, kteří zkoumají dobové prameny,

⁴³ LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha : Argo, 2005. 88 s. ISBN 80-7203-657-2.

⁴⁴ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan: *Vladislavské zřízení*. s. 213 a 222.

⁴⁵ BŮŽEK, Václav: *Rytíři*. s. 115 – 140.

zpravidla pro jiný předmět výzkumu, a odhalí hříšníky náhodou. Pro příklad mohu uvést největší finanční zpronevěru 16. století, které se dopustil Matyáš Fuch z Fuchýřova, českokrumlovský měšťan a pozdější erbovník, který působil od počátku sedmdesátých let 16. století do roku 1596 jako komorní písař na dominiu posledních rožmberských vladařů. Byl zodpovědný za jednu z nejzávažnějších finančních zpronevěr. Jeho práce spočívala v kontrole peněžních příjmů a vydání na rožmberském dominiu. K jeho nejzávažnějším přečinům patřilo, že vybíral peníze, i když výdajové položky na týdenních cedulích nebyly potvrzeny podpisy k tomu oprávněných osob. Současně úmyslně falšoval zápisy výdajových položek v komorních počtech. Po vyčíslení výše Fuchových peněžních zpronevěr vyvinul Petr Vok v polovině roku 1596 na Fucha značný osobní nátlak, aby zcizené peníze v plné výši vrátil. Až na několik málo kop grošů splatil Fuch během tří let defraudovanou částku peněz.⁴⁶

Důležitým prvkem v životě aristokracie byl čas. Obyčejný lid ho odměřoval podle zvonu na kostele nebo jednoduše podle světla a tmy. Tento životní styl měl tendenci přetrvávat i do raného novověku a zdaleka se netýkal jen prostých obyvatel. Rytíři vnímali svůj čas zejména podle hospodářských a rodinných událostí. Jak ve své studii o čase v životě předbělohorských rytířů píše Václav Bůžek: *„Každodenní život naprosté většiny nižší šlechty plynul v předbělohorských Čechách až příliš poklidně. (...) Rituál všedního dne na pozdně gotických rytířských tvrzích uzavřený do stereotypních cyklů, narušovaly čas od času jen návštěvy blízkých přátel a příbuzných, oslavy svateb, křtin a pohřbů, lovecká dobrodružství, pochmurné zprávy o přírodních katastrofách nebo smrtelných epidemiích.“*⁴⁷

Ovšem po polovině 16. století si civilizační změny vyžádaly soustavnější byrokratický tlak na nižší šlechtu, která byla nuceně zapojena do veřejného politického života stavovské monarchie. Svěřený úřad např. krajského hejtmána či výběřčího posudného vyžadoval stálé a časově velmi náročné cestování. V jednotlivých českých krajích se hejtmáni starali o veřejný pořádek, dohlíželi na hrdelní soudnictví, na kvalitu mince, trestali lesní a vodní pynch (neboli pytláctví), působili společně s krajskými berníky při vybírání berní a veleli krajské vojenské hotovosti. Dříve se nedá hovořit o místě úřadu nebo o jakýchsi „úředních hodinách“. Rytíři většinou úřadovali na svých tvrzích, což v případě krajského hejtmána nebyl velký problém, ovšem u výběřčích posudného nebo u berníků to mělo katastrofální následky, neboť díky nepravidelnému a mnohdy hlavně nepořádnému vedení úřední agendy

⁴⁶ BŮŽEK, Václav: *Rytíři*. s. 125 – 140.

⁴⁷ BŮŽEK, Václav. „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“ : Čas v životě předbělohorských rytířů. *Dějiny a současnost*. 1993, 15, 3, s. 26-30. ISSN 0418-5129. s. 26.

nebyli schopni vykázat evidenci státních příjmů nebo vybrané peníze řádně neodváděli i po několik desítek let. Trvalo velmi dlouho, než se rytíři s tímto způsobem života sžili. Nemohli už vdávat dceru, či navštívit příbuzné, kdy se jim zlíbilo. Byli vázáni svým úřadem k dodržování svých povinností v určitém časovém horizontu. *„Na jedné straně zajišťoval úřad rytířům zvýšený společenský vliv a informace, na druhé straně nutil mnohé z nich pozvolna opouštět rodinný rituál klidného zvětrání na venkovských tvrzích a vymaňoval je z dějinné anonymity.“*⁴⁸

Rytíři, kteří byli zaměstnáni v zemských úřadech, byli prostřednictvím své funkce trvale připoutáni k Praze. To je odcizovalo od jejich domova, neboť téměř polovinu roku trávili mimo svou tvrz, odloučení od milované rodiny.

⁴⁸ BŮŽEK, Václav: *Čas v životě rytířů*. s. 28.; BŮŽEK, Václav: *Nižší šlechta předbělohorských Čech*, s. 15.

2. Elsnicové z Elsnic a jejich působení v Sasku do roku 1471 a posléze v Čechách (1471 – pol. 17. st.)

2.1 Počátky rodu Elsniců

Shora uváděný Dr. Václav Elznic vypátral, že Elsnicové z Elsnic (v Německu psáni dosud Oelsnitz von der Oelsnitz) přišli již v první polovině 13. století ze západu jako řádoví rytíři a současně jako rytířští manové v době (nebo krátce před tím), kdy římsko - německý císař Fridrich II. vydal v Riminu roku 1226 kolonizační dekret k obsazení východních pohanských zemí, k nimž náleželo i Východní Prusko.

Z historických pramenů drážďanského hlavního státního archivu vyplývá, že ve 13. – 14. století není již o domicilu rodu Oelsnitz (později Oelsnitz, v Čechách pak Elsnic) nejmenších pochyb. Jedná se o rod německý, který se usadil v Čechách. Víme také, že jejich společenské postavení bývalo často velmi význačné, i když šlo o rytířský rod (u nás rod původně vladycký) střední majetnosti. Historii české větve Elsniců můžeme téměř bez přetržení sledovat zpětně až do 13. století. Započala v saském Krušnohoří, kde si podle oblasti, v níž žili, přisvojili její jméno – Ólsenicz (Ólsnitz).⁴⁹

2.2 Působení rodu Ólsnitzů v Sasku před příchodem do Čech (do roku 1471)

Rytířské sídlo v Ólsnitz v Krušných horách držela pouze jediná větev Ólsnitzů a to právě ta, ze které pocházel Hanuš Elsnic – první z české větve rodu, který přišel do Čech. Nejstarším dokumentem ze saského Krušnohoří je obdarovací listina Fridricha I. pro klášter v Geringswaldu z roku 1283. Byla sepsána na hradě v nedalekém Lichtensteině a podepsáni jsou zde jako svědci Hermann von Oelsen a Apitz von Olsnicz, oba rytířští manové pánů ze Schönburgu. Je to první písemný doklad rodového jména ze saského Krušnohoří, a to z doby, kdy vládl v Čechách předposlední Přemyslovec Václav II. Dalším dokladem je listina Meinhera IV., purkrabího z Lössnitz, která pochází z roku 1338 a týká se prodeje piva. Jako svědci jsou zde uvedeni Heinrich von Wildenfels a Hermann der Ólsnitz.⁵⁰

⁴⁹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 11.

⁵⁰ *Kronika rodu Elsnic*, s. 11.

Jedním z významných sídel, které patřilo rodu Elsniců, je hrad Rathen.⁵¹ Získal ho Friedrich von der Ölsenicz za zásluhy v boji od saského kurfiřta Friedricha Mírumilovného. Friedrich von der Ölsenicz se stal roku 1428 hejtmanem na hradě Königstein a hrad Rathen dostal jako léno. Jelikož hrad Rathen předtím vlastnili Berkové z Dubé, snažili se hrad získat zpět. To se jim také roku 1438 povedlo, když hrad dobyli a Ölsenicze vyhnali. V té době Friedrichovi vypršela hejtmanská služba, a tak se stal rytířem bez hradu. Ölseniczové s Berky o hrad ještě několikrát bojovali, až nakonec tento skalní hrad roku 1439 získal pro svůj rod Friedrich von der Ölsenicz.⁵²

Klid zbraní trval jen do roku 1467. Roku 1466 zemřel Friedrich von der Ölsenicz a hrad zdědil starší z jeho synů Hanns, který se začal psát von der Ölsnitz.⁵³ Hanns měl válečného ducha a během mládí se účastnil několika bojů.⁵⁴ Měl spory s königsteinským hejtmanem Brunem, který byl už ovšem starý a Hanns ho svými silami a odhodláním mnohonásobně převyšoval. Z Hannse se stal loupeživý rytíř, který se svou kohortou přepadával vesnice, pálil domy, vyháněl dobytek a z rytířského sídla se stal loupežný hrad. Někdy si dokonce dovolil přepadnout obchodní loď na Labi.⁵⁵

Saský kurfiřt Ernst a jeho bratr vévoda Albrecht se Hannsovi postavili, když v roce 1467 oblehli hrad Rathen. Trvalo dva roky, než se jim podařilo jej dobýt a pravděpodobně ho vypálili. Hannsovi se podařilo uniknout a žádal o pomoc Matyáše Korvína za své věrné služby. Matyáš skutečně sepsal dne 6. října 1470 dopis, v němž žádal oba vévody, aby Ölsnitzovi hrad vrátili. Za Hannse se přimlouvali i naumburský a míšeňský vévoda. Nakonec byl Hanns von der Ölsnitz vzat na milost a dne 7. února 1471 došlo v Drážďanech k jednání o smír. Vévodové Ernst a Albrecht mu hrad nevrátili, ale odměnili ho obnosem 2000 kop těžkých grošů,⁵⁶ se kterými se Hanns vydal na jih do Království českého.

⁵¹ Hrad Rathen se nachází jihovýchodně od Drážďan, nedaleko pravého břehu řeky Labe.

⁵² *Kronika rodu Elsnic*, s. 13.

⁵³ *Kronika rodu Elsnic*, s. 15 – Dr. Elznic zde vychází z rukopisu klášterní kroniky v Pírně z 14. – 17. stol. (MONACHUS PIRNENSIS).

⁵⁴ Dokonce pod vlastní korouhvi pomáhal Matyáši Korvínovi v boji proti českému králi Jiřímu z Poděbrad.

⁵⁵ *Kronika rodu Elsnic*, s. 15-16; ELZNIC, Václav. Nejstarší prameny původu Elsniců z Elsnic. *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze*. 1969, 1, s. 17 - 24. s. 21.

⁵⁶ Tj.: 1000 kop nejlepších mince, neboli grošů pražských.

2.3 Původ Elsniců do Čech

Není zcela jasné, zda byl úplně prvním Elsnicem na území Českého království zrovna Hanuš Elsnic. Existuje totiž listina – záruční listina Reynprechta von der Olsenicz a Heynicha von Alamstorf pro Řád německých rytířů, jež byla sepsána 13. června 1368 v Chomutově. Listina je obdařena pečeti s otiskem Elsnicova erbu. Bohužel se nikde nepodařilo nic bližšího o této listině a tvrzeních v ní obsažených vypátrat. Práce tedy bude pojednávat o české větvi rodu Elsniců, jejímž praotcem byl Hanuš.⁵⁷

Hanuš jako první z (české větve) Elsniců překročil hranice Českého království, a to roku 1471,⁵⁸ aby zde jeho rod zakotvil trvale. České hranice překročil na severozápadě a dostal se do Litoměřického kraje. Jako své nové sídlo si zvolil hrad Lemberk, který zde zakoupil. Lemberk se nachází nedaleko Jablonného v Podještědí, na výběžku hory Krutiny. Vystavěl ho roku 1421 Havel z rodu Markvarticů, prapředek Valdštejnů, který měl ve svém znaku lva, a tak byl původní název hradu Löwenberg. V 15. století drželi hrad čtyři bratři rodu Berků z Dubé. Nejmladší z nich, Zbyněk, prodal roku 1471 hrad právě Hannsovi, kterého od té doby česká historiografie zná jako Hanuše Elsnice z Elsnic.

Roku 1492 koupil Hanuš navarovské hradiště, které mu prodal Racek Cukr z Tanfeldu.⁵⁹ Hrad Navarov se nacházel severovýchodně od Železného Brodu, kde Hanuš objevil obrovská naleziště železné rudy a díky tomu velmi zbohatl. Proto hrad i celé panství zvelebil, a když hrad roku 1502 prodával Janovi staršímu ze Šumburka, dostal za něj plných 5000 kop grošů českých.

Při požáru Menšího Města pražského dne 2. června 1541 shořely zemské desky zápisů pozemkového vlastnictví od 13. století, tudíž bylo ztraceno mnoho cenných informací. Ovšem desky zemské mají tzv. tituláře, a ty byly před požárem uchráněny. Titulář z roku 1534 uvádí již tři jména rodu Elsnic, a to Fridricha Elsnice z Elsnic na Svojkově, Kryštofa z Elsnic a Volfa z Elsnic. Vzhledem k tomu, že Hanuš z Elsnic zemřel roku 1510, tento zápis je z roku 1534 a jiní Elsnicové v té době v Čechách nebyli, můžeme usuzovat, že tito tři

⁵⁷ Listina je uložena v Národním archivu (na třídě Milady Horákové) v Praze 6 – Dejvicích. ELZNIC, Václav, *Nejstarší prameny*, s. 20.

⁵⁸ Právě toho roku opustil svůj hrad Rathen na pravém, skalnatém břehu Labe dnešního tzv. Saského Švýcarska, *Kronika rodu Elsnic*, s. 3.

⁵⁹ Koupě zahrnovala hrad Navarov s poplužím, s řekami, loukami, sady, ves Stanové a ves Jesené s jedním mlýnem, se selskými dvory, s nájmy, poli, loukami, potoky, rybami, kuřaty, vejci, s robotami, obilím, tak i s plným právem, jak tomu dosvědčují desky zemské, s plným panováním a se vši zvolí k tomu patřící. Dnes zbyly z tohoto hradu pouze trosky, protože císař Ferdinand III. nařídil hrad zbořit, ovšem nedaleko je nový zámek téhož jména. *Kronika rodu Elsnic*, s. 22.

Elsnicové byli Hanušovi potomci. S největší pravděpodobností byl Kryštof syn Hanuše, Fridrich byl syn Kryštofa a Volf byl synem Fridricha.⁶⁰

2.4 Větev Fridricha Elsnice z Elsnic

Fridrich Elsnic z Elsnic se narodil kolem roku 1495 pravděpodobně ještě na Lemberku a kolem roku 1520 si vzal za manželku Annu Blektovou z Outěchovic.⁶¹ Spolu hospodařili na hradě Svojkově, který po jeho smrti zdědili jejich synové – Mikuláš, Volf, Kastulus, Hendrich a Jan (jinak též Hans nebo Hanuš).⁶² Mimo to měli ještě tři dcery – Kateřinu, Sybilu a Juliánu. Z těchto všech potomků zůstal na Českolipsku pouze nejmladší Jan.

Ještě společně prodali Fridrichovi synové celé panství Svojkov se vším, co k němu náleželo, Hendrichovi Rodwicovi z Frydrštorfu a jeho dědicům. Ten si vzal za manželku Juliánu Elsnicovou, dceru Fridricha Elsnice. Díky prodeji hradu se většina bratrů zřetelně propadla na společenském žebříčku, a proto o nich od té doby nemáme mnoho zpráv. Svě postavení si udržel pouze Jan (Hanuš) díky sňatku se svou příbuznou Annou Blektovou z Útěchovic v roce 1567 a s ní vyženil statky Valtinův a Hlemýždí.⁶³ Bylo zvykem, že s věnem své choti mohl manžel nakládat jen po výslovném souhlasu své ženy. Proto Anna roku 1567 sepsala plnou moc pro svého manžela, aby mohl disponovat s jejím majetkem i penězi. Pod touto plnou mocí jsou manželé podepsáni Anna Elznicová z Outěchovic a Jan Elznic z Elznic – používají ve svém jméně písmeno -z-, což zatím nikdo z Elzniců v této podobě nepoužil.⁶⁴ Ovšem mladý pár nebyl v podnikání příliš zkušený. Pro příklad hned po svatbě, patrně díky tomu, že si zvykli na život ve městě, prodali všechny tůně s rybolovem v Hlemýždí a tím se připravili o značný zisk. Nakonec měli tak málo prostředků, že jim nezbylo nic jiného, než roku 1578 statky prodat. Nato celá rodina Hlemýždí opustila a přesunula se do České Lípy. Jan zde byl váženou osobou jako znalec a úřední osoba, a proto byl často zván ke svědectví smluv a testamentů, které pečetil a spolupodepisoval.⁶⁵ Jeho

⁶⁰ *Kronika rodu Elsnic*, s. 22.

⁶¹ Anna byla dcerou Mikuláše Blekty z Outěchovic a na Tlustci. NA Praha, Desky zemské větší (dále DZV) 7K17 1546 (1540).

⁶² SEDLÁČEK, August: *Hrady a zámky*, s. 192.

⁶³ Hlemýždí, jinak také Šnekendorf, byla a pořád je vesnice v okrese Česká Lípa. Dříve patřila k Valtinovu, dnes je součástí obce Brniště.

⁶⁴ NA Praha, DZV 58 K14.

⁶⁵ *Kronika rodu Elsnic*, s. 45.

činnost ve správě poskytovala celé jeho rodině existenční jistotu a samotnému Janovi veřejné uznání.

Jan s Annou měli sedm dětí, z toho tři syny - Hendrycha, Jana Arnošta a Jana Jiřího. Anna zemřela kolem roku 1593 v České Lípě a Jan se záhy znovu oženil. Vzal si Sabinu, dceru Mattesa Melczera, což byl tou dobou purkmistr České Lípy. Z tohoto manželství měl Jan čtyři dcery. Zemřel dne 11. ledna 1603. Krátce po Janově smrti Sabina těžce onemocněla, a tak sepsala závěť, ve které veškerý svůj majetek, i majetek zděděný po smrti manžela, odkazuje všem svým dcerám, přičemž na děti z Janova prvního manželství vůbec nepomyslela. Nebyla totiž ještě projednána Janova pozůstalost a Sabina záhy na to zemřela také. Jelikož v době smrti Sabiny byly všechny dcery ještě nezletilé, ujal se jak jich, tak zděděného majetku jejich dědeček – Mattes Melczer. To se ovšem nezamlouvalo nejstaršímu synovi z prvního manželství – Hendrychovi. Chtěl, aby on i jeho sourozenci dostali něco z otcovy poslední vůle. O pomoc v této záležitosti dokonce požádal samotného císaře Rudolfa II. Císař však měl v té době mnoho starostí s povstáním v Uhrách, a tak Hendrychovi nijak nepomohl.

Jako řešení tíživé finanční situace rodu Elsniců z větve po Janovi Elsnicovi z Elsnic se jevil sňatek druhého z Janových synů - Jana Arnošta Elsnice z Elsnic, Hendrychova bratra, s vdovou Lukrécie Penčíkovou na Žandově⁶⁶ a Stroužnici u České Lípy, rozenou Rodvicovou z Frydrštorfu. Lukrécie byla na ženu v té době velmi podnikavá, patrně důsledkem dvou nešťastných manželství a tím, že se musela určitou dobu sama starat a umravňovat své dva syny (Albrechta a Hendrycha z prvního manželství s Karlem Penčíkem), aby svou nerozvážností nerozprodali veškerý majetek. Nakupovala a vzápětí prodávala mnoho domů, statků či vinic, aby rozšířila pole příjmů a uživila tak sebe i syny. Datum smrti Lukrécie není přesně známo, ale odhaduje se, že to bylo mezi lety 1613 – 1615. Když zemřela, Jan Arnošt se nezištně staral nejen o její dva syny z předchozího manželství, ale také o Žandov, a to až do doby porážky stavovského povstání na Bílé hoře 8. listopadu 1620 a následných konfiskací. Ke ztrátě jmění během těchto konfiskací byl odsouzen i Jan Arnošt, a to i přesto, že přestoupil na katolickou víru.⁶⁷ Jan Arnošt byl při konfiskační komisi roku 1623 odsouzen ke ztrátě

⁶⁶ Statek Žandov ležel v Litoměřickém kraji mezi Českou Lípou (tehdy zvanou pouze Lippá) a Jabloncem. *Kronika rodu Elsnic*, s. 60.

⁶⁷ Majetek mu byl zkonfiskován proto, že se svým nevlastním synem, Albrechtem Penčíkem z Penčíku (syn Lukrécie z prvního manželství s Karlem Penčíkem s Penčíku), roku 1631 povstali proti císaři a se zbraní v ruce napadli (společně s nepřitelem – Sasové a Švédi) Děčín, Jablonec a Kamenici a vypudili odtud císařské vojsko. *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, s. 60 – 63.

poloviny svého jmění.⁶⁸ Jediným východiskem pro něj bylo odejít do exilu. Zemřel dne 10. května 1633 v saském pohraničí v městečku Schandau.⁶⁹

Ve 20. a 30. letech 17. století odcházeli do exilu i jiní Elsnicové, a proto víme, že v Sasku bylo více takových, mezi nimi i Georg Elsnic z Elsnic (snad syn Jana Arnošta z prvního manželství s neznámou ženou), který přišel z Mimoně a usídlil se s početnou rodinou – s manželkou, šesti dětmi a dvěma sloužícími ve městě Doníně (Dohna).

⁶⁸ BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací* s. 1265.

⁶⁹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 59.

Rodokmen č. 1

Větev Fridricha Elsnice

Fridrich Elsnic byl synem Kryštofa Elsnice a vnukem Hanuše Elsnice, prvního člena rodu české větve, který přišel do Čech roku 1471. Díky tomu, že Fridrich měl bratra Václava a oba měli početné rodiny, každý z nich stál na počátku své rodové linie.

Hanuš z Elsnic (1430 – 1510)

Kryštof z Elsnic (1475 – 1540)

Václav Elsnic z Elsnic (1520 – 1581)

Fridrich Elsnic z Elsnic (1495 – 1544)

Jan (1540 – 1603) Mikuláš (*1521) Volf (*1521) Kastulus (*1527) Hendrich (*1535)

Hendrich (1570 – 1624) Jan Arnošt (1560 – 1633) Jan Jiří (+1651)

2.5 Větev Václava Elsnice z Elsnic

Zatím byla řeč o větvi rodu od Fridricha Elsnice z Elsnic, jenž byl synem Kryštofa Elsnice na Lemberku a na Svojkově. Druhým jeho synem byl Václav Elnic z Elsnic, o jehož větvi bude pojednáno nyní.

Václav držel v čas předbělohorské bitvy sídlo Vrbičany, které má pro rod Elsniců velký význam. Teprve roku 1623 ho Václav prodal J. Zdeňkovi Vratislavovi z Mitrovic.⁷⁰ Václav se vlastně na Vrbičany přizemil, neboť si vzal Ludmilu Raussendorfovou ze Špremberku, jejíž otec, Kryštof Raussendorf ze Špremberku, Vrbičany vlastnil.⁷¹ Roku 1553 prodala Václavovi jeho tchýně, Markéta z Rachmberga (matka Ludmily), ves Stradonice.⁷² Ludmila s Václavem spolu měli celkem osm dětí, čtyři syny (Volf, Bernard, Krištof a Karel) a čtyři dcery (Maruše, Kateřina, Alena a Eliška). Václav byl, i přes své chatrné zdraví, na Vrbičanech dobrým hospodářem a jeho rytířští sousedé si ho vážili. Také proto, že byl velmi zámožný a mohl půjčovat peníze.⁷³

Václav byl dokonce hejtmanem Slánského kraje za rytíře (za pány jím byl Mikuláš Zajíc z Hazmburka). Hodnost krajského hejtmana byla pro Václava Elsnice velmi důležitá, neboť mu dávala nejvyšší postavení v kraji a zároveň poskytovala další společenské známosti a kontakty s nejvyššími zemskými úředníky, tak jako s ostatními pány, zastoupenými v zemském sněmu. Jejich pomoc potřeboval zejména ve chvíli, kdy chtěl z Vrbičan učinit dědičný, a tím také svobodný statek. Dosud totiž byly statkem zápisným (lenním). Proto roku 1575 požádal samotného císaře Maxmiliána II. o to, aby mohl zbytek statku dokoupit.⁷⁴ Maxmilián II. vzápětí odpověděl, že mu Václav přesně neuvedl, co všechno ke statku náleží, a proto že k němu vyšle komisaře (Zdeňka z Vartenberka a Jiřího z Martinic), aby vše sepsali a císaře řádně informovali.⁷⁵ Výsledkem osobní prohlídky celého statku bylo, že komisaři předložili dne 5. května 1575 císaři zprávu, ve které se vyslovili, že nevidí sebemenší důvod, proč by císař doprodej neměl odsouhlasit.⁷⁶ Ovšem než se záležitost dostala znovu císaři do

⁷⁰ ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko – statistický SLOVNÍK ČECH čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpusťlých hradů a zaniklých osad KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO*. Praha : I. L. Kober, 1870. 1048 s. s. 935.

⁷¹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 74.

⁷² NA Praha, DZV 86, E13.

⁷³ Roku 1560 půjčil 600 kop grošů českých Jiříkovi Labaunskému z Labuně a na Klášteře Hradišti. NA Praha, DZV 87, C28. Roku 1575 zapůjčil závratnou sumu 2000 kop grošů českých Aleši Klenovskému ze Ptení na Vlašimi. NA Praha, DZV 88, R11.

⁷⁴ Národní archiv Praha, Stará manipulace (dále SM), inv. č. 855, sign. E15, kart. 8.

⁷⁵ *Kronika rodu Elsnic*, s. 84.

⁷⁶ NA Praha, SM, inv. č. 855, sign. E15, kart. 8.

rukou, tak roku 1576 císař zemřel. Na jeho místo nastoupil Rudolf II., mnoho věcí se změnilo, a tak mohl Václav začít od začátku. Zprvu se obrátil na prezidenta české komory, v té době Jáchyma z Kolovrat, a předložil mu povolení o přezkoumání této záležitosti od samotného císaře Maxmiliána II. a dále kladný posudek od Vartenberka a Martinice. Když se mu nedostávalo odpovědi, 19. července 1580 se s celou záležitostí obrátil na Rudolfa II., ovšem ani ten na jeho prosby nereagoval.

Neboť Václav Elsnic tušil, že po smrti Maxmiliána II. nebude záležitost se statkem Vrbičany nijak jednoduchá, pokud se mu doprodej vůbec do smrti podaří vyřešit (jeho zdravotní stav se neustále zhoršoval), ustavil roku 1576 na úřadě desk zemských svou poslední vůli. V první řadě ustavil dědičkou svou manželku, dále pak dcery a syny. Dokonce myslel na to, že pokud by došlo k neshodám mezi syny a matkou s dcerami, můžou se uchýlit na dvůr ve Stradonicích. Václav zemřel roku 1581 na Vrbičanech.

Václavovy obavy se skutečně vyplnily a Ludmila se dvěma mladšími dcerami se skutečně přestěhovala do Stradonic. Starší dcery už byly v té době provdány. Kateřina za Kryštofa Razického z Vchynic a na Patokryjích u Bíliny a Alena za Václava Pozdeňského z Knovize u Slaného. Maruše byla provdána za Viléma Trmala z Toušic. Sňatek byl uzavřen kolem roku 1590. Nejmladší sestra Eliška vinou lékaře Mikuláše Šubarta přišla na Menším Městě pražském o jedno oko a na druhé úplně oslepla. Elsnicové se sice se Šubartem soudili a chtěli náhradu za dceřinu slepotu, ovšem marně. Sám císař Maxmilián II. rozhodl, že rodiče nedbali rad Šubarta, že povolávali jiné lékaře a o dceru se špatně starali, a tím pádem že je Šubart nevinný.⁷⁷ Další ránou pro Ludmilu bylo, že nedlouho poté, co se přestěhovala na Stradonice, její synové roku 1583 ves zadlužili. Na zaplacení dluhu měli rok, ovšem nespláceli. S úroky a škodami splatil dluh až roku 1612 Václavův syn Bernard Elsnic.⁷⁸

Synům Václava Elsnice (mimo nejmladšího Karla, který byl v té době ještě nezletilý) se po jeho smrti roku 1581 přece jen povedlo získat souhlas s doprodejem statku Vrbičany, které jim císař Rudolf II. dědičně prodal.⁷⁹ Bratři tak získali: *„zejména ves Vrbičany s dvorem poplužním a poplužím, s dvory kmetčími, s platem, dědinami, lukami, s kurmi, vejci, robotami, s krčmou vejsadní, s lidmi osedlými i neosedlými, nebo z těch gruntov zběhlými, i s jiným vším a všelijakým k nahoře oznámené vsi příslušenstvím, se vši zvolí a plným panstvím, a jakož jsou*

⁷⁷ *Kronika rodu Elsnic*, s. 87.

⁷⁸ NA Praha, DZV 90, A13, A14.

⁷⁹ SEDLÁČEK, August. *Hrady a zámky*, s. 426.

*otec jejich a oni bratři po něm v držení a užívání byli, nic ovšem nevymíňujíc, a to k jmění, držení, dání (...) za jeden tisíc sedm set padesát kop grošův českých (...)*⁸⁰

Starosti s pozůstalostí po otci měl nejstarší z bratrů – Volf, na kterého silně tlačil Bernard, druhý nejstarší, aby mezi všechny čtyři bratry Vrbičany rozdělil. Jeho bratr Volf byl totiž dost váhavý, málo podnikavý a Bernardovi vadilo, že špatně hospodaří. Nakonec Volf Vrbičany skutečně rozdělil dílčími cedulemi na čtyři díly podle stáří bratrů, počínaje od nejmladšího. Tím pádem nejstaršímu z bratrů připadl poslední díl a už neměl z čeho vybírat. Roku 1584 se Volf stal poručníkem svého nejmladšího bratra Karla. Dal do desek zemských zapsat relaci, že mu nijak nebude zmenšovat jeho podíl, ani do něj nijak zasahovat, jen ho v případě úspěchů bude zvětšovat a zvelebovat. Volf zemřel roku 1586 a bratři si jeho podíl rozdělili mezi sebe, neboť se nikdy neoženil a neměl děti. Jeho úmrtím se nejstarším bratrem stal Bernard, a proto se ze zákona ujal poručenství nad nezletilým Karlem.

Bernard byl druhorozeným synem Václava. Narodil se roku 1550 na Vrbičanech. Byl velmi podnikavý a na tehdejší dobu značně překypoval intelektem. Měl silnou vůli a spoustu energie do všeho, do čeho se pustil. Už od raného mládí pomáhal nemocnému otci se statkem a po jeho smrti ho spolu s bratrem řídil. Po bratrově smrti zbylé bratry vyplatil a tím zdědil celé Vrbičany. Roku 1577 zdědil Bernard Kobylníky, ves ve Slánském kraji, jež byla středem kolatury (neboli farního obvodu), ke které patřily i Vrbičany, Čeradice, Páleč, Páleček a Kokovice.⁸¹ Odkázal mu je nejlepší přítel jeho otce, Jindřich Studeněvský ze Studeněvsí, protože neměl mužské potomky.⁸² Z této závěti zjišťujeme, že první manželkou Bernarda byla Barbora ze Šlivic, o které ovšem jinde není ani zmínka.

Neboť byl Bernard schopný hospodář, brzy se stal zámožným a uznávaným rytířem. V roce 1588 koupil od Viléma Žampacha z Pottštejna a na Čeradicích nejprve starou a mladou vinici mezi vsí Čeradicemi a Pálečským hájem. Ale už roku 1590 koupil opět od Viléma celou ves Čeradice s poplužním dvorem, s poplužím, svršky a nábytky, s tzv. Liškovskou viničkou, s loukami, rybníky, potoky, s kusem lesa nad vsí Milým, se třemi osedlými, výsadními krčmami, s platy, robotami atd. za 1450 kop českých grošů. Roku 1591 byl spolu s Václavem Štarmem z Hirschfeldu na Komořanech (v té době místosudím Království českého) a Janem Doupovcem z Doupova v Liběticích delegován jako prostředník k urovnání vztahů mezi rytířem panem Matyášem Štampachem ze Štampachu na Kornhauze a

⁸⁰ NA Praha, SM, inv. č. 855, sign. E15, kart. 8.

⁸¹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 130 – 133.

⁸² NA Praha, DZV 26, N3.

Srbčci z jedné strany a pány Janem a Adamem, bratry Hruškovými z Března, na Brodcích, Pšanech a Citolibi ze strany druhé. Jednalo se o spor ohledně závěti matky těchto bratrů, paní Evy Štampachové. V této závěti totiž odkazovala svým synům tvrz Srbeč a její manžel tvrdil, že mu tuto tvrz postoupila už za svého života.⁸³ Tento spor je zmíněn proto, že tím styky Bernarda s Matyášem Štampachem nekončily. Roku 1597 mu Bernard prodal čtyři díly ve vsi Milý za 2250 kop českých grošů. Pro Štampacha byla tato koupě velmi lukrativní, neboť od Srbče, kterou vlastnil, bylo Milý vzdáleno pouhé dva kilometry.⁸⁴ Roku 1613, ač už bylo Bernardovi 65 let, koupil jeden z největších statků, a to Patokryje, se vsí a tvrzí, poplužním dvorem a se vsí Zlatníky a Dobšice. Ovšem Bernard zde nebydlel, a tak tvrz zpustla. Roku 1623 mu byl statek zabrán a následně prodán.⁸⁵

Díky Bernardovu společenskému postavení a jeho častým cestám do Prahy bylo nezbytné, aby zde měl nějaké zázemí. Už jako krajský komisař se Elsnic nemohl vyhnout častým cestám do Prahy. Cestoval se svým sluhou a ubytování pro ně a pro koně bylo velmi problematické, nemluvě o výlohách s tím spojenými, neboť potřebovali nejen pohodlí, ale hlavně soukromí. Tehdy běžné zájezdní hospody tyto výsady poskytnout nemohly. Proto zakoupil dům na Starém Městě pražském, v Celetné ulici č. p. 565. Kdyby se o domu nejednalo v rámci pobělohorských konfiskací, nebylo by dnes o něm zpráv.⁸⁶ Dům mu byl zkonfiskován roku 1623 a královskou komorou prodán jeho synovi, rovněž Bernardovi, roku 1641.

Bernardovo společenské postavení dále dokumentuje skutečnost, že mu roku 1594 bylo nařízeno, aby vedl jako jeden ze čtyřiceti hejtmanů pěší pluk v tažení proti Tatarům.⁸⁷ Hejtmanem a nejvyšším berníkem Slánského kraje byl prvně zvolen roku 1596, znovu potom roku 1599, kdy se stal dokonce relátorem zemského sněmu. Tím dosáhl nejvyššího společenského stupně, jaký byl v rytířském stavu možný. Bernardův věhlas a bohatství nezměrně rostly. Byl všeobecně uznáván, hlavně jako znalec právních norem při sepisování

⁸³ NA Praha, DZV 167, M20.

⁸⁴ NA Praha, DZV 13, M6.

⁸⁵ SEDLÁČEK, August. *Hrady a zámky*. s. 218.

⁸⁶ Všechna města se v té době bránila kupování nemovitého majetku šlechtou, která přehlížela měšťanstvo a nedbala městských práv. Stejně se zachoval i Bernard, neboť koupí a vlastnictví domu řádně nevložil a nezapsal do městských knih. *Kronika rodu Elsnic*, s. 139; LÍVA, Václav. *Studie o Praze pobělohorské. 3. Změny v domovském majetku*. Praha, 1935. 436 s. Sborník příspěvků k dějinám královského hlavního města Prahy. Sv. 9. s. 10.

⁸⁷ *Kronika rodu Elsnic*, s. 137 – 138.

smluv, dohod, narovnání, obchodu s nemovitostmi apod. Proto byl často svědkem takovýchto listin, které pro větší důvěryhodnost stvrzoval osobní pečeti s vlastnoručním podpisem.⁸⁸

Rodinné poměry Bernarda Elsnice jsou poněkud složité. Z dostupných pramenů víme o třech manželkách, šesti synech (Zikmund, Bohuchval, Bohuslav, Bernard, Jan Jindřich a Burian – poslední čtyři uvádí i Tomáš Bílek v *Konfiskacích*⁸⁹) a třech dcerách (Alžběta, Jana Sabina a Rosina). První manželkou byla Barbora Šlivicová ze Šlivic, pravděpodobně dcera Kryštofa Šlivice ze Šlivic. Narodila se kolem roku 1560 a s Bernardem Elsnicem byla oddána roku 1580. Druhá manželka, Anna Marie Šmuhařová z Rochova, byla velice bohatou nevěstou. Narodila se roku 1575 a Elsnice si brala kolem roku 1599. Byla dcerou Jaroslava Šmuhaře z Rochova a Kateřiny z Šertvic, kteří spolu s bratrem Joštem Šmuhařem drželi v tzv. nedílu statek Kralupy.⁹⁰

Základní institucí v rodinném a majetkovém právu je rodinné společenství, označované jako nedíl. Tehdy existovaly tři typy nedílu. Prvním z nich je otcovský, resp. dědovský díl, ve kterém spolu žijí rodiče, děti a popř. vnuci a pravnuci. Hlavou zde zůstává otec resp. děd, který má nad ostatními účastníky nedílu otcovská práva. Druhý vzniká z otcovského nedílu smrtí otce a žijí v něm bratři se svými rodinami a neprovdané sestry. Ve třetím typu spolu v nedílu žije bratr s potomky svého zemřelého bratra, či potomstvo bratrů, kteří už zemřeli. Nedílné společenství se dokazovalo svědky, listinami a zápisy v deskách zemských.⁹¹ O nedílu se též zmiňuje Petr Maťa ve svém *Světě české aristokracie* v tom smyslu, že byl klíčovou kategorií dobového dědického práva. Do takto vzniklého svazku mohli být přidáni pouze přímí potomci některého z nedílníků. Věno přivdaných žen zůstávalo mimo držbu nedílu. Účast na nedílu skončila buď úmrtím nedílníka, nebo majetkovým oddělením. Majetkově oddělená osoba mohla být např. provdaná dcera či sestra. Takto oddělená osoba navždy ztrácela právo na svůj nedíl.⁹²

Anna Marie měla na sirotčím statku v Kralupech 82 poddaných, 5 komínů, jednu faru, jednoho ovčáckého mistra, jednoho ovčáckého pacholka a mlýn s jedním moučným a s jedním sladovým kolem. Zde je na místě zmínit tzv. daň z komínů. Šlo v zásadě o daň z počtu ohnišť, která ústila do komína, nezávisle na počtu komínů. Pokud komín vycházel nad

⁸⁸ To, že smlouvu takto stvrdil, ovšem neznamenalo, že by on, ani jeho dědicové, byli nějak osobně či hmotně odpovědní za obsah smlouvy. *Kronika rodu Elsnic*, s. 141 – 144.

⁸⁹ BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací*. s. 95.

⁹⁰ *Kronika rodu Elsnic*, s. 145 – 146.

⁹¹ VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha : Orbis, 1976. 581 s. ISBN 11-087-75. s. 104 – 106.

⁹² MAŤA, Petr. *Svět*. s. 582.

střechu, podléhal od roku 1603 dani 20 grošů českých. Podléhaly jí hrady, zámky, tvrze, kláštery, obydlí panská, rytířská, městská, obydlí duchovních, manů, svobodných rychtářů, domy všech hrazených měst. Ovšem tato daň byla málo výnosná, a tak byla v 17. století zrušena.

Třetí manželkou Bernarda byla Rosina z Špremerku, dcera Kryštofa Rausendorfa z Špremerku na Patokryjích a Markéty rozené ze Sulevic. Brali se kolem roku 1606. I když v té době bylo Elsnicovi již téměř 60 let, stihli zplodit ještě tři děti – nejmladšího syna Buriana a dcery Janu Sabinu a Rosinu.

Koncem roku 1619 začal Bernard Elsnic pociťovat, že mu ubývá sil. V posledních dvou letech mu přibyly starosti a náročná práce komisaře při direkci stavů. Také se účastnil korunovace arciknížete Ferdinanda Štýrského za krále českého dne 29. června roku 1617.⁹³ Proto je zajímavé, že v roce 1618 podepsal a pečetil konfедераční ústavu odbojných stavů, jejichž generální sněm zvolil 26. srpna 1619 za českého krále Fridricha Falckého.⁹⁴ Neboť se jeho zdravotní stav neustále zhoršoval, 24. prosince 1619 sepsal svou závěť. Přizval k tomu dva ze svých přátel – pana Viléma Račického z Vchynic a na Petrovicích a pana Vodolana Pětipeského z Chýš a Egerberku na Blahoticích a Probylicích, aby jako svědkové podepsali a spolu s ním zpečetili jeho závěť. Statek Kobylníky nakázal rozdělit mezi své syny a tvrz Patokryje se vším všudy (poplužní dvůr s poplužím, ovce, loukami, rybníky, ves Patokryje, ves České Zlatníky...všechny svršky, nábytky, obilí...) odkázal manželce Rozině. Nezapomněl ani na své dcery, kterým nakázal od synů a manželky vyplatit věno v případě svatby. Bernard zemřel v posledních dnech roku 1619.

Po smrti otce si bratři své dědictví spravedlivě rozdělili (co se týče nejstaršího z bratrů, Zikmunda, není přesně jasné, kdy zemřel, ale bylo to určitě ještě před tímto dělením, neboť v něm není uveden). Pokud nebylo dosaženo naprosté shody, vyrovnávaly se jednotlivé podíly doplatky. Každý díl byl podrobně sepsán a vyčíslen v tzv. dílčí ceduli – stejným postupem jako si jeho otec dělil s bratry Vrbičany. Bratři si statek Kobylníky rozdělili následovně: nejmladší Burian dostal Kobylnický díl, Jan Jindřich dostal Čeradický díl, Bernard Berníkovský díl, Bohuchval Stradonický díl a Bohuslav Bělichovský díl.⁹⁵

Bohuslav (syn z prvního manželství) si vzal za manželku Magdalénu Pfefferkornovou, sestru Karla Pfefferkorna z Ottopachu, s nímž se přátelil. Spolu totiž

⁹³ PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. Praha : Mladá fronta, 1985. 315 s. ISBN 23 – 001 – 85. s. 134.

⁹⁴ PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. s. 271.; ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha : Paseka, 2008. 711 s. ISBN 978 – 80 – 7185 – 947 – 5. s. 42.

⁹⁵ *Kronika rodu Elsnic*, s. 153.

prožívali nejen mládí, ale i vyhnanství v exilu a následné válečné tažení v saském vojsku do Čech. S Magdalénou přivedli na svět jedenáct dětí (čtyři syny a sedm dcer). Zatímco dívky byly všechny zdravé a silné, z chlapců se dožil dospělosti pouze jeden – Karel Rudolf. Bohuchval (syn z prvního manželství) spolu s bratrem Bohuslavem bojoval ve stavovském vojsku v bitvě na Bílé hoře, ve které byl těžce raněn a následkům tohoto zranění podlehl. Bernard (syn z druhého manželství) spolu s bratry roku 1628 odešel do exilu a s nimi se také roku 1631 vrátil spolu se saským vojskem. Ovšem poté se se svými příbuznými rozešel, přestoupil na katolickou víru (podle toho, co zmiňuje dr. Elznic, byli Elznicové převážně luteráni⁹⁶) a zůstal v Praze. Jan Jindřich (z druhého manželství) odešel s bratry a manželkou Dorotou Šlechtovou z Nových Sedlan do exilu. Narodila se mu zde v Drážďanech dcera Dorota Rozina, která se už do Čech nevrátila. Nejmladšímu z bratrů, Burianovi (ze třetího manželství), bylo teprve třináct let, když došlo ke konfiskacím. S matkou a sestrami též odešli do exilu.

Dalším Václavovým synem byl Kryštof. Ten se nechal ze svého otcovského podílu vyplatit. Roku 1584 se přiženil na tvrz Kokovice, se vsí a dvorem téhož jména ve Slánském kraji. Vzal si paní Kateřinu Kokovskou z Hartmberku, která se po svatbě začala psát Kateřina Elznicová. Kryštof zemřel roku 1592, manželství bylo bezdětné a Kateřina se znovu provdala za Jana Voračického z Paběnic.⁹⁷

Nejmladším z Václavových synů byl Karel. Ten dosáhl plnoletosti roku 1588, ale teprve roku 1592 poděkoval za poručenství v deskách zemských svému bratrovi Bernardovi. Tímto poděkováním Bernardovo poručenství pozbylo platnosti. Zřízení zemské sice nařizovalo poděkování jako právní akt, ovšem neurčovalo lhůtu, jak dlouho po dosažení plnoletosti má být poděkování zapsáno do desek zemských. Karel si vzal za ženu Annu Šlivickou ze Šlivic. Pocházela z bohatého, urozeného rodu ve středních Čechách. Vzápětí se pustil do podnikání. Půjčil peníze a díky nevčasnému splacení dlužníka získal značnou část peněz na úrocích. Proto si mohl roku 1597 dovolit koupit ves Evaň.⁹⁸ Evaň mu prodal Jan Sezima z Ústí, který ji držel od roku 1528. Karel ji velmi vyzdvihl, neboť zde vybudoval pevnou a krásnou tvrz.⁹⁹ Měl zde patnáct poddaných, jeden mlýn, dvě mlýnská kola, polního

⁹⁶ Dá se předpokládat, že Elznicové skutečně byli luteráni, neboť do exilu odešli do Saska, což byla luteránská země a na jiné protestanty (stejně jako na katolíky) zde pohlíželi jako na nepřátele. MIKULEC, Jiří. *31.7.1627: Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha . Havran, 2005. 193 s. ISBN 80 – 86515 – 54 – 0. s. 159.

⁹⁷ *Kronika rodu Elznic*, s. 137.

⁹⁸ *Kronika rodu Elznic*, s. 99.

⁹⁹ SEDLÁČEK, August. *Hrady a zámky*. s. 32.

mistra a ovčáckého pacholka. Jako syn bývalého krajského hejtmana se Karel čile zapojil do veřejného života.¹⁰⁰ Přibližně roku 1615 mu umřela manželka a Karel se znovu oženil. Vzal si sotva dospělou Alenu Hrzkovou z hrádku Mšena. Karel ani ne rok po svatbě zemřel. Po jeho smrti měla Anna ještě další tři manžely.¹⁰¹

¹⁰⁰ *Kronika rodu Elsnic*, s. 100 – 105.

¹⁰¹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 103 – 107.

Rodokmen č. 2

Větev Václava Elsnice

Václav Elsnic byl synem Kryštofa Elsnice a vnukem Hanuše Elsnice, prvního člena rodu české větve, který přišel do Čech roku 1471. Díky tomu, že Václav měl bratra Fridricha a oba měli početné rodiny, každý z nich stál na počátku své rodové linie.

Hanuš z Elsnic (1430 – 1510)

Kryštof z Elsnic (1475 – 1540)

Václav Elsnic z Elsnic (1520 – 1581) Fridrich Elsnic z Elsnic (1495 – 1544)

Volf (1548 - 1586) Bernard (1550 – 1619) Kryštof (1560 - 1592) Karel (1572 – asi 1616)

Zikmund (*1582)	Bohuslav (*1586)	Bohuchval (1590 – 1620)	Bernard (*1600)	Jan Jindřich (*1605)	Burian (*1610)
--------------------	---------------------	----------------------------	--------------------	-------------------------	-------------------

Karel Rudolf (*1630)

2.6 Pobělohorské osudy Elsniců

V době bitvy na Bílé hoře žili v Čechách tito Elsnicové:

- 1) po Bernardu Elsnicovi: manželka zesnulého Bernarda Elsnice, Rozina Elsnicová z Elsnic (rozená ze Špreمبرku) a Bernardovi potomci: Jan Jindřich, Burian, Bohuslav, Bernard ml. a Bernardovy dcery (se svými manželkami/manželi a dětmi);
- 2) po Karlovi Elsnicovi (bratr Bernarda) : bratři Václav Kundrát a Melichar a jejich sestra Barbora – vzhledem k tomu, že se nikdo z této větve neúčastnil žádné vzpoury ani bojů proti císaři a dokonce po bitvě na Bílé hoře přestoupili všichni tři na katolickou víru, mohli jako jediní Elsnicové zůstat v Čechách;
- 3) Jan Arnošt Elsnic (syn Jana Elsnice z Elsnic) se svým synem Jiřím a dcerou z druhého manželství.

Jelikož Bernard zemřel koncem roku 1619, ani bitvy, ani konfiskací se nedožil. V rozsudku konfiskační komise č. 9 ze dne 22. listopadu roku 1622 byl obviněn z toho, že podepsal konfederaci povstalých českých stavů, že se často nacházel při rebelských nepokojích, za to, že zneužil své funkce krajského komisaře a stal se velitelem sousedních krajských komisařů. Za to mu měl být odebrán všechny movitý i nemovitý majetek a o hodnotu dvou třetin z něj si směli zažádat pozůstalí dědicové.

S tím si musela poradit jeho manželka Rozina. Do smrti manžela neměla příliš přesnou představu o rozloze a velikosti všech jejich statků, protože je Bernard spravoval sám. Nyní se Rozina snažila zachránit alespoň něco, a tak rozesílala prosebné dopisy po všech známých i neznámých, jen aby jí z majetku zůstalo alespoň něco (např. zemskému místodržícímu knížeti Karlu Lichtenštejnovi). V dopisech poukazovala na své čerstvé ovdovění, že zůstala s dětmi sama a bude je muset živit. Přikládala manželovu závěť, ve které jí a dětem Bernard statky odkázal k doživotnímu užívání, a tak konfiskace považovala za nemístné vykořisťování. Bernardovi synové – Jan Jindřich, Burian a Bohuslav sloužili pod nepřítelem, a tak byli všichni odsouzeni ke ztrátě celého jmění. Konkrétně Bohuslav byl obžalován z toho, že se podepsal mezi rebely Petra Voka¹⁰² a táhnul do Rakous (teprve později bylo prokázáno, že v Rakousích vůbec nebyl a alespoň mu byl zmírněn trest – ztráta jen jedné třetiny jmění). Poslední z bratrů, Bernard ml., byl obžalován, že osobně s generály saského kurfiřta táhl do Lužice.

¹⁰² Josef Petráň píše, že Petr Vok z Rožmberka podporoval (zejména finančně) politickou činnost středoevropských protestantů. PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. s. 201.

Synové Karla Elsnice byli obviněni pouze z malých prohřešků. Pro úplnost je však v práci uvádím rovněž. Melichar byl (dosti neprůkazně) obviněn, že do válečného tažení na Moravu zapůjčil a vypravil dva své koně. Václav Kunderát prý podepsal tři články charty povstálých českých stavů, a že táhl do Rakous a na Moravu – to mu ale nebylo prokázáno.

Co se týče Jana Arnošta, ten byl odsouzen ke ztrátě poloviny svého jmění, zejména proto, že se hned zpočátku připojil k povstání a potom se svým lidem táhl (pod vedením hraběte Voka) na Moravu a do Rakous.¹⁰³

Odchody prvních rodin do exilu se začaly uskutečňovat prakticky okamžitě od skončení bitvy na Bílé hoře. Tyto odchody nebyly oficiální, šlo v zásadě spíš o tajné úniky. Hlavní emigrační vlna započala až v prvních měsících roku 1628. Této vlně předcházela císařský patent z 31. července 1627. Na základě tohoto patentu mohl každý, kdo se s panovníkem neshodoval v náboženských otázkách, svobodně opustit zemi (musel však předtím vyrovnat všechny své závazky a povinnosti, zejména věřitelské).¹⁰⁴

Reformační komise každému stanovila datum, do kterého se buď musel dát vyučit u jezuitů, nebo minoritů, a tím se zavázat k přijímání pod jednou způsobou. Kdo by tak neučinil, musel se k danému datu navždy vystěhovat ze země. Samozřejmě se tento patent snažili lidé různými kličkami obejít. Žádali o prodloužení pobytu, nechali si vystavovat falešné potvrzení, že učení absolvovali, či se přihlásili ke katolictví, ale tajně stále byli protestanty.

V některých případech, stejně jako u Elsniců, ovšem nezbyla jiná možnost, než Čechy opustit. V bláhové naději, že se co nejdříve vrátí zpět do rodné vlasti, usazovali se v německém pohraničí, převážně v Sasku – v oblastech jako byly Drážďany, Pirna, Lipsko, Lužice apod. Je velice pravděpodobné, že Elsnicové vůbec netušili, že svým odchodem do exilu v zásadě neopouštějí svou vlast, ale vlastně se vrací do rodné oblasti svých předků. První z vystěhovalců byli v Sasku přijímáni velmi přátelsky, neboť šlo většinou o šlechtu nebo měšťanstvo s penězi v hotovosti. Také zde svou roli hrály sympatie domácích s pronásledovanými souvěrci. Později, když emigrantům začaly ubývat peníze a Pirna byla značně přelidněna (žily zde čtyři tisíce původních obyvatel a k tomu se sem přistěhovaly dva

¹⁰³ *Kronika rodu Elsnic*, str. 214 – 215.

¹⁰⁴ MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty*. s. 5 – 6.

tisíce exulantů), sympatie postupně slábly, až zmizely docela. Vyústily ve válečné konflikty a boje a počáteční pochopení vyústilo v ostré nepřátelství.¹⁰⁵

Pobyt Elsniců v exilu potvrzuje i edice historických soupisů obyvatel v Pirně z let 1621 – 1639. V soupisu z roku 1629 je zde uvedena paní Rozina Elsnicová ze Špremberku se třemi dětmi a třemi služkami. Stejněho roku je zde uveden také pan Bernard Elsnic z Elsnic se ženou, třemi dětmi, jedním čeledníkem, čtyřmi služkami a jednou starší ženou. Třetí zápis uvádí Bohuslava z Elsnic s manželkou, čtyřmi dětmi, čtyřmi sluhy a čtyřmi služkami.¹⁰⁶

Při vpádu saských vojsk do Čech roku 1631 se mnoho emigrantů přidalo k tažení a doufalo v trvalý návrat do vlasti. V to samé doufali i bratři Elsnicové – Bohuslav a Bernard ml., kteří se zúčastnili saského tažení a bojů o Most. Sasové se pokoušeli zavést v dobytých oblastech určitý řád, a tak všude ustanovovali krajské válečné komisaře. Jedním takovým byl i Jan Arnošt z Elsnic v České Kamenici. Ovšem jak víme, saské tažení bylo neúspěšné a všichni byli nuceni se znovu vrátit do exilu, tentokrát už z větší části navždy.¹⁰⁷

Soupisy exulantů v Pirně jsou dochované ještě z let 1631 a 1636. Vzhledem k saskému tažení, kterého se účastnili jak Bohuslav, tak Bernard ml., je podivné, že v soupisu z roku 1631 jsou uvedeni. Buď se soupis konal těsně před jejich odchodem, nebo byli zapsáni, i když tou dobou v Sasku nebyli. Jsou uvedeni i v soupisu z roku 1636. Stejně tak paní Rozina, liší se pouze počty služebných a dětí.¹⁰⁸

Zde bych svůj exkurz do života rodu Elsniců z Elsnic ukončila. Tento původem saský rod se nijak významně nelišil od soudobých rytířských rodů. Měl určité postavení, zastával důležité úřady, přátelil se s osobami stejného či vyššího postavení, vlastnil poměrně rozsáhlý majetek a stejně jako většina měl rodinné zázemí. Ať už jedna, nebo druhá větev rodu na tom byla v zásadě stejně. Potomci buď vymřeli, odešli do exilu anebo zůstali v malém počtu v Čechách. Téměř všech se dotýkaly změny společenských či politických poměrů. V zásadě všech potomků, kteří se jakýmkoliv způsobem účastnili bitvy na Bílé hoře, se dotkla konfiskace majetku a následný nucený odchod do zahraničí. Někteří dokonce přestoupili z protestantské (většinou luteránské) církve na katolickou, ale ani to jim mnohdy nepomohlo k poklidnému prožití bělohorských a hlavně pobělohorských událostí.

¹⁰⁵ MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty*. s. 158 – 162; BORKOVSKÝ, Ivan, et al. *Dějiny Prahy*. Vyd. 1. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964. 824 s. ISBN 25-048-64. s. 348.

¹⁰⁶ BOBKOVÁ, Lenka: *Exulanti v Pirně*. s. 9, s. 15, s. 40 – 41.

¹⁰⁷ MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace šlechty*. s. 156; *Kronika rodu Elsnic*, s. 220.

¹⁰⁸ BOBKOVÁ, Lenka: *Exulanti v Pirně*. s. 9, s. 15, s. 40 – 41.

3. Sociální jednání v aristokratickém prostředí

Historie je oborem plným událostí a dat. Víme kdo, víme kde, víme kdy a víme jak či co. Zásadní otázkou ovšem zůstává proč. Proto se v poslední době mnoho vědců snaží o propojení historie s dalšími obory vědy, které se pokouší alespoň částečně interpretovat, proč se událost stala a jakou roli v ní aktéři hráli. Poměrně novým oborem v tomto zkoumání je historická sociologie, která vychází z předpokladu, že obecným předmětem sociologie je historická, časoprostorově determinovaná sociální realita. Je to obor, který se výrazným způsobem zaměřuje na dlouhodobé sociální procesy, jakož i na analýzu rozdílů a podobností různých dějinných období. Jednou z dílčích, specifických oblastí výzkumu je i problematika sociálního jednání jedinců. Systém dispozic, jež toto jednání řídí, se nazývá habitus.¹⁰⁹

Autorem pojmu habitus je světoznámý francouzský sociolog a antropolog Pierre Bourdieu.¹¹⁰ Životní styl a chování šlechty lze vysvětlit právě pomocí habitu či dalších Bourdieuových teorií, a to teorie reprezentace, jež je založena na vytváření a směně různých kapitálů, či na zajímavém pojmu jeho koncepce, jímž je sociální prostor.

Petr Mařa stanovil ve své knize *Svět české aristokracie* pro českou aristokratickou společnost čtyři sféry, založené na Bourdieuho kapitálech, které by ji lépe vystihovaly. Jedná se o titulární kapitál, který zahrnuje urozenost, hierarchické pořádky, titulární pravidla, spory o přednostní postavení a rodové paměti. Druhý kapitál, který zahrnuje oblast pozemkového vlastnictví, příjmy, výdaje a majetkové reprezentace, odpovídá Bourdieuovu ekonomickému kapitálu. V prostředí úřadů, veřejné činnosti a formulujících se kariérních modelů byl hromaděn kapitál kariérní. Čtvrtým a zároveň posledním je kapitál vztahový, který je chápán přibližně jako Bourdieův sociální kapitál, týkající se oblasti interakcí, příbuzenských, popřípadě nepříbuzenských pout a rovnoprávných i mocensky nerovných vztahů.¹¹¹

Zde se přikláním k podobnému postupu práce, jaký zvolil Petr Mařa. Na rozdíl od něj se ovšem pokusím pracovat i s Bourdieuho konceptem habitu (systému dispozic, řídících sociální jednání jedinců). Pomocí kapitálů a habitu se pokusím charakterizovat jednání a chování jednotlivých aktérů. Důležité bude především to, jak se jednotlivé kapitály navzájem ovlivňovaly a prolínaly a do jaké míry to mělo vliv na jednotlivé členy rodu Elsniců. Pomocí akumulace všech zmíněných kapitálů si šlechtic mohl nejen vydobýt určité společenské

¹⁰⁹ *Fhs.cuni.cz* [online]. 2008 [cit. 2011-06-28]. Humanitní studia: Historická sociologie. Dostupné z WWW: <<http://fhs.cuni.cz/FHS-105-version1-HistorickaSociologieWeb.pdf>>.

¹¹⁰ Pierre Bourdieu (1930 – 2002) byl přední francouzský sociolog, zabýval se sociologií kultury, umění, náboženství apod. Rozpracoval ideu sociálního jednání a habitu, systému dispozic, který toto jednání řídí.

¹¹¹ MAŘA, Petr: *Svět*. s. 19.

postavení, nýbrž si ho i udržet. Šlechtický titul nebo místo v úřadě sice mohl aristokrat ztratit jen stěží (ale jak uvidíme později, ztráta šlechtictví nebyla zdaleka ojedinělým jevem), ovšem sociální vztahy jsou snadno narušitelné případnými spory mezi aktéry, stejně tak jako bohatství mohli nižší šlechtici lehce nabýt a vzápětí lehce pozbýt. Proto bylo nutné tyto kapitály udržovat, rozšiřovat a vyzdvihovat jejich význam.

Během 16. a 17. století se zásadním způsobem změnila pravidla a podmínky užívání a hromadění jednotlivých kapitálů. Výrazně se transformoval hierarchický řád české šlechty, majetková struktura, kariérní systém či navazování sociálních kontaktů. Nestačí se na událost či osobnost zaměřit v určitém místě a čase. Je potřeba podrobně znát souvislosti v poměrně rozsáhlém časovém úseku, abychom mohli lehce a správně danou skutečnost analyzovat.

Hlavním úkolem sociologů je analyzovat historický význam sociálních procesů, které se rodí z dynamických sociálních interakcí aktérů. Klíčovými pojmy sociální teorie jsou struktura a jednání. Sociální struktura se reprodukuje jednáním jedinců, které je zprostředkováno kulturními pravidly a zdroji. Ovšem v těchto tvrzeních se skrývají jisté problematické tendence – např. rozpor mezi přílišným determinismem, stojícím v protikladu k subjektivismu a individualismu. O struktuře a jednání je třeba uvažovat zejména z hlediska dynamických souvislostí sociálních vztahů mezi jedinci (či skupinami).¹¹²

Podle mnohých sociálních teoretiků jsou struktura a jednání základními předpoklady, od nichž se musí odvíjet veškeré zkoumání společnosti. Ve výzkumech struktury a jednání má asi nejdůležitější úlohu kultura. Je totiž považována za faktor, který zajišťuje koordinované chování jedinců tak, aby produkovali a reprodukovali sociální struktury. Zajímavým tvrzením v tomto ohledu je, že bez kultury by jedinci jednali nahodile a vznikl by chaos.¹¹³

Bourdieuovy práce odhalují právě tyto reprodukční mechanismy společnosti a zkoumají v tomto kontextu lidské jednání. Podkladem pro jeho práce bylo empirické bádání na základě terénního výzkumu kultury berberského etnika Kabylů, jež žijí v horských oblastech severovýchodního Alžírsku. Později se věnoval studiu vzdělávacích institucí, estetického vnímání či roli intelektuálů ve Francii. Podle Bourdieua je teorie velice důležitou součástí vědecké práce a také flexibilním nástrojem analýzy. Tím pádem mohou být jeho koncepty upravovány a přizpůsobovány předmětu výzkumu. Bourdieu odmítl strukturalismus jako krajnost a existencialismus jako neudržitelně voluntaristický. Dále se domnívá, že

¹¹² HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. 496 s. ISBN: 80-7367-093-3. s. 311.

¹¹³ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 293.

postavení vědce jako nezúčastněného pozorovatele může vést ke zkreslení výsledků při studiu sociálního života. Tím, že je pro badatele zkoumané prostředí neznámé, špatně se orientují v dané kulturní krajině. Badatelé si nejprve musí osvojit způsob, kterým se aktéři běžně včleňují do sociálního života. Sociální život společnosti má jak objektivní, tak subjektivní stránku, a tím pádem by sociologie měla analyzovat proces, prostřednictvím kterého je objektivita zakotvena v subjektivní zkušenosti. Jedná se o praxeologický přístup, jinak také označován jako teorie praxe, jež má na filozofické úrovni překonat tradiční dualismus objektu a subjektu a na rovině metodologické pak paradox nutnosti a záměrného jednání, kauzálního vysvětlení a interpretace. Sám Bourdieu charakterizoval svůj přístup jako konstruktivistický strukturalismus nebo strukturální konstruktivismus.¹¹⁴

Jednostrannost strukturalismu či konstruktivismu a vztah mezi strukturálními danostmi a jednajícími aktéry se Bourdieu snaží vyřešit pomocí konceptu habitus. Tento termín pochází z latinského slova habitus, kde se jím označoval buď šat (hábit) nebo v přeneseném významu sloužil pro pojmenování určitého stavu nebo podoby určité věci, či zvyku nějakého jedince, případně společnosti (ve smyslu opakujícího se návyku nebo vlastnosti v konkrétním případě, které si jedinec či společnost osvojili). Rozvinul ho zejména ve svém spise *Esquisse d'une théorie de la pratique*¹¹⁵ a dalších, které sepsal v sedmdesátých a osmdesátých letech a to z toho důvodu, aby vyrovnal rozdíl mezi přehnaně objektivistickými a přehnaně subjektivistickými přístupy v sociálním výzkumu. Základem tohoto systému je vysvětlit vztah mezi konvencemi dané struktury a chováním jedinců, neboť ti sice dokážou jednat, avšak v jaké podobě, to jim předepisuje jejich kultura. Habitus obsahuje vnímané struktury a včleněné dispozice, které ovlivňují chování jedince a jeho percepce světa. Podle Bourdieua habitus ukládá lidem jisté dispozice. Je to soubor tělesně začleněných mentálních schémat vnímání a hodnocení, dispozic a zvyků. Důležité je, že je vytvářen socializací jedince a je aktualizován životními zkušenostmi. Dobrým příkladem toho je, že jedinci si přivlastňují objektivní sociální podmínky, ovlivněné jejich ekonomickou situací. Osvojí si návyky, které

¹¹⁴ ŠOTOLA, Jaroslav. Habitus: sociologický koncept a jeho využití v historické vědě. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná?* Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Ústí nad Labem, 2007, s. 96. ISBN: 978 – 80 – 86971 – 36 – 0.; HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 298 – 299.; RADIMSKÝ, Jan. Co znamená mluvit : Ke strukturalistické sociologii jazyka Pierra Bourdieua. In ŠUBRT, Jiří, et al. *Soudobá sociologie II. : (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha : Karolinum, 2008. s. 222-232. ISBN 978-80-246-1413-7. s. 229 – 230.

¹¹⁵ BOURDIEU, Pierre. *Esquisse d'une théorie de la pratique : précédé de Trois études d'ethnologie kabyle*. Paris : Seuil, 2000. 429 s. ISBN 2020392666.

jsou pro jejich sociální třídu typické. Jedinci dokonce mohou prožívat pocit studu či psychickou újmu v případě, jsou – li postaveni do situace, která neodpovídá postavení jejich habitu.

Habitus působí v rámci širšího prostředí, které Bourdieu označuje jako pole. Toto pole značí sociální strukturu a vztahy, ve kterých se jedinec nachází. Tato struktura je na jedincích plně nezávislá, oni do ní pouze vstupují jako herci a zápasí v ní o své postavení. O této problematice poutavě píše Erving Goffman (americký sociolog, který se zabýval analýzou lidského jednání) ve své knize *Všichni hrajeme divadlo*. V zásadě jde o to, že: „*nadřazené skupiny se snaží monopolizovat pro sebe jisté kulturní praktiky a podřízené skupiny se současně pokoušejí osvojit si je, aby podkopaly status nadřazených skupin.*“¹¹⁶

V sedmdesátých letech minulého století provedl Bourdieu empirické rozpracování svého pojmu habitus při kvantitativním a kvalitativním výzkumu zvyklostí sociálních tříd ve Francii. Společnost zde rozdělil na čtyři hlavní sociální skupiny: pracující třídu, maloburžoazii (nižší střední třída) a třídu vzdělaných odborníků, jež má dva sektory – soukromý a veřejný. Paříž symbolicky rozděluje řeka Seina. Na pravém břehu, kde se nachází světoznámý pařížský bulvár Champs-Élysées, dominují finance a vláda, zatímco na levém umění a kultura, čemuž odpovídá fakt, že zde stojí pařížská Sorbonna. K elitě pravého břehu patří převážně obchodníci, bankéři, makléři a právníci, kdežto elita levého břehu je složena z učitelů, intelektuálů a umělců. Z tohoto výzkumu jasně vyplývá, že postavení tříd pařížské společnosti určuje kapitál ekonomický, ovšem co se týče sociálního statusu, hraje zde významnou roli kapitál kulturní. Pravý břeh dával své bohatství jednoznačně najevo, ovšem výrazně postrádal kulturní kapitál levého břehu. Naopak obyvatelé levého břehu neměli dostatek finančních prostředků, za to mohli vystavovat na odiv svou inteligenci či dovednost. Bourdieuho teorie sice sklidila kritiku za protiklad pracujících tříd a maloburžoazie, ovšem téměř přesně popsala rostoucí rozdíly mezi vzdělanými odborníky veřejného a soukromého sektoru. Proto je pokládán za nejvýznamnějšího odborníka v oblasti sociologické analýzy třídní kultury.¹¹⁷

Velice zajímavým poznatkem v této teorii je tendence k setrvávání u habituálních dispozic. Jedinci na základě sociální interakce společnost neustále utvářejí. Určitá neměnnost a kontinuita praxe může totiž podle Bourdiea vést k přesvědčení, že je vedena určitými

¹¹⁶ GOFFMAN, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*. 1. vyd. Praha: Studio Ypsilon, 1999. 248 s. ISBN: 80-902482-4-1.; HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*, s. 300 – 302.

¹¹⁷ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 303.

pravidly a normami. Setrvačnost habitu může vysvětlit případy, kdy jsou aktéři zaskočení rychlým vývojem a mohou jednat nesmyslně – války, krize, revoluce apod.¹¹⁸

V sedmdesátých letech minulého století provedl Bourdieu empirické rozpracování svého pojmu habitus při kvantitativním a kvalitativním výzkumu zvyklostí sociálních tříd ve Francii. Společnost zde rozdělil na čtyři hlavní sociální skupiny: pracující třídu, maloburžoazii (nižší střední třída) a třídu vzdělaných odborníků, jež má dva sektory – soukromý a veřejný. Paříž symbolicky rozděluje řeka Seina. Na pravém břehu, kde se nachází světoznámý pařížský bulvár Champs-Élysées, dominují finance a vláda, zatímco na levém umění a kultura, čemuž odpovídá fakt, že zde stojí pařížská Sorbonna. K elitě pravého břehu patří převážně obchodníci, bankéři, makléři a právníci, kdežto elita levého břehu je složena z učitelů, intelektuálů a umělců. Z tohoto výzkumu jasně vyplývá, že postavení tříd pařížské společnosti určuje kapitál ekonomický, ovšem co se týče sociálního statusu, hraje zde významnou roli kapitál kulturní. Pravý břeh dával své bohatství jednoznačně najevo, ovšem výrazně postrádal kulturní kapitál levého břehu. Naopak obyvatelé levého břehu neměli dostatek finančních prostředků, za to mohli vystavovat na odiv svou inteligenci či dovednost. Bourdieuho teorie sice sklídila kritiku za protiklad pracujících tříd a maloburžoazie, ovšem téměř přesně popsala rostoucí rozdíly mezi vzdělanými odborníky veřejného a soukromého sektoru. Proto je pokládán za nejvýznamnějšího odborníka v oblasti sociologické analýzy třídní kultury.¹¹⁹

Velice zajímavým poznatkem v této teorii je tendence k setrvávání u habituálních dispozic. Jedinci na základě sociální interakce společnost neustále utvářejí. Určitá neměnnost a kontinuita praxe může totiž podle Bourdiea vést k přesvědčení, že je vedena určitými pravidly a normami. Setrvačnost habitu může vysvětlit případy, kdy jsou aktéři zaskočení rychlým vývojem a mohou jednat nesmyslně – války, krize, revoluce apod.¹²⁰

Bourdieu tvrdí, že: „*Sociální prostor vypadá tak, že jsou v něm aktéři nebo skupiny rozmístěny podle pozic, stanovených na základě dvou principů diferenciací - kapitálu ekonomického a kapitálu kulturního. Z toho plyne, že aktéři mají tím víc společného, čím blíže k sobě mají v těchto dvou dimenzích, a tím méně, čím jsou od sebe vzdálenější.*“ Bourdieuova tradiční klasifikace rozděluje kapitály na ekonomický, sociální a kulturní.¹²¹

¹¹⁸ ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus*. s. 104.

¹¹⁹ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 303.

¹²⁰ ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus*. s. 104.

¹²¹ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. s. 13 a s. 81.

Sociální prostor sestává z objektivní sítě relací mezi aktéry a sociálními skupinami, které v něm zaujímají pozice podle množství a struktury vlastněného kapitálu. Termín kapitál označuje zdroje, k jejichž získání je zapotřebí času a námahy ze strany aktéra a které při důsledném hromadění a za určitých okolností může aktér směnit za zdroje jiné. Hromadění těchto kapitálů má smysl pouze tehdy, pokud je dostatečně demonstruje v sociálním poli, ve kterém se pohybuje, a tyto „jeho“ kapitály vyvolávají obdiv a úctu v očích ostatních aktérů. Zároveň tím aktér získá další specifický kapitál, a to symbolický.

Hlavním prvkem sociálního prostoru je sociální pole. Každému poli přísluší odpovídající kapitál, popř. kapitálů více (příkladem takového pole může být například kolektiv v zaměstnání, kde se uplatňuje ekonomický či sociální kapitál). Dalším typickým znakem je to, že sociální pole je sítí relací mezi pozicemi, o které mezi aktéry probíhá soupeření. Pomocí dostatečně vybudovaného kapitálu se aktéři snaží buď o udržení své pozice v určitém sociálním poli, či o změnu konfigurace.¹²²

Z toho můžeme usuzovat, že Bourdieuho teze lze zařadit do tradice konfliktualistických teorií společnosti. Jejich nejznámějším protagonistou byl bezpochyby německý filozof, kritik a teoretik Karl Marx. Bourdieu ovšem odmítal přijmout Marxův výkladový postup (o němž se v rámci pochopení světa snažili už první řečtí filozofové), že celek není nic jiného než soubor částí (složitě skutečnosti převádí rozkladem na jednoduché části). Bourdieu na marxismu a strukturalismu neméně kritizoval nebezpečí objektivismu – podle něj se totiž aktéři chovají podle pravidel a daností určité struktury. To si Bourdieu nemyslel, a proto se svým bádáním snažil dokázat, že jednání jednotlivých aktérů není dáno pouze okolními vlivy, ale že sám aktér do děje vstupuje a svým chováním ho ovlivňuje či mění. Jedním z prostředků, jak může aktér do děje zasahovat, je řeč. Jejím prostřednictvím vzniká sociální interakce mezi jedinci a tím se dostáváme k dalšímu sociálnímu směru, který Bourdieu přijímá, a tím je symbolický interakcionismus. Jednou z hlavních tezí tohoto směru je, že aktéři už jen svou existencí vytvářejí sociální svět a tím pádem je lidská společnost pavučinou, kterou svým chováním a jednáním jedinci utvořili. Bourdieu ovšem nezapomněl ani na subjektivní pohled na tuto záležitost. Kdyby totiž aktéři byli omezeni pouze hranicemi sociálního prostoru jedince, těžko by se mohl rozvíjet vědecký pokrok. Tato teze by stála za delší úvahou, ovšem není předmětem této práce, a proto se jí zde nebudu více zabývat.¹²³

¹²² ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus*. s. 97 – 98.

¹²³ ŠOTOLA, Jaroslav. *Habitus*. s. 98 – 99.

Dalším problémem sociálního prostoru je otázka existence či neexistence tříd. Existenci tříd lze sice popřít, ovšem nelze přitom pominout sociální diferenciaci, jež může vést až k nepřátelství a tím k vzájemným hromadným střetům mezi jednotlivci. Marx svým tvrzením o reálné existenci tříd nabídl tvrzení, že každá politická aktivita musí mít schopnost vyjadřovat zájmy určité skupiny, neboli manifestovat existenci oné skupiny a její sociální sílu. Úkolem sociologie tedy není ustavovat třídy, nýbrž sociální prostory, v nichž mohou být třídy jen zdánlivě načrtnuty. Má tedy konstruovat a odhalovat pouze principy diferenciace. V žádném případě nelze tyto principy aplikovat na odlišné oblasti. Už jen dvě města ve stejném státě mohou mít tyto principy sice podobné, ale přesto rozdílné. Důležitým prvkem je také časové období. To, co na stejném území platilo před dvaceti lety, už je dnes úplně jinak. Principy, o kterých hovoříme, jsou v zásadě struktura rozdělení forem moci a druhy kapitálu, jež rozhodují v dotyčném sociálním světě.

Důležitou roli v každém sociálním prostoru hraje stát. Stát totiž ve svých rukou soustřeďuje určitý celek jak materiálních, tak symbolických zdrojů, a tím zasahuje do jednotlivých sociálních polí a může regulovat jejich činnost. Je zajímavé, že existence státu se nám jeví jako něco zcela přirozeného. Bourdieu se ve čtvrté kapitole *Duch státu* svého spisu *Teorie jednání* pokouší systematicky vysledovat čistě historickou logiku procesů, jež vedla ke vzniku státu. Stát je specifickou oblastí, ve které mohou jednotliví aktéři soupeřit o prvenství. Každý z aktérů (či institucí) vlastní dostatečné množství určitého kapitálu, aby mohl mít v dané oblasti dominantní postavení. Mohou nastat dva možné případy bojů o prvenství v této oblasti. Prvním z nich je, získat větší množství stejného kapitálu, než má aktér obsazující „první místo“, anebo se pokusit zlehčit hodnotu jeho kapitálu a ostatní přesvědčit o tom, že „náš“ kapitál je hodnotnější a tím získat prvenství.¹²⁴

Obraz společnosti jako dvojí reality struktury a jednání je podle všeho v souladu s každodenní zkušeností. V první řadě je zřejmé, že jedinci jsou konfrontováni s institucionálními skutečnostmi, nad nimiž nemají absolutní kontrolu. Ovšem z druhé strany mají lidé určitou svobodu jednat v souladu se svým přesvědčením. Zkrátka tak, jak chtějí. Oba tyto faktory jsou jasně patrné z osobní zkušenosti každého z nás. Do jisté míry jsme ovlivněni svou rodinou, kolektivem ve škole či v práci, ale také svými finančními příjmy, kulturou, rodnou vesnicí, městem, státem, a když budu hodně přehánět, planetou Zemí. Každá z těchto sfér na nás má určitý vliv a svými tlaky na nás působí. Stejně tak si ovšem každý z nás v rámci těchto „omezení“ může dle své vůle rozhodovat, co chce dělat. Může si vytvořit

¹²⁴ BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. s. 37 – 40 a s. 76.

konkrétní záměr svého jednání a do jisté míry jím vzdorovat danému uspořádání světa a ovlivnit chod věcí v něm.¹²⁵

Prostřednictvím habitu si jedinci (nebo celé skupiny) osvojují jisté kulturní praktiky. Tyto praktiky odrážejí ekonomické postavení lidí, ale ani habitus, ani kultura nepřenášejí ekonomické postavení jedince. Kulturní kapitál může jedinec získat přijetím jistých typů kulturních praktik. Prostřednictvím přijetí a osvojení si těchto kulturních praktik může jedinec stoupnout na společenském žebříčku, aniž by musel zvyšovat svůj ekonomický kapitál. Je dokonce možné, že si jedinec kulturní vědění osvojí tak dokonale, že se pozvedne až nad ekonomicky silnějšího jedince. Totéž se dá aplikovat i na aristokracii.

Společenské postavení jedince (neboli jeho sociální status) je podle Bourdieua produktem součtu ekonomického a kulturního kapitálu (jak jasně dokazuje jeho výzkum o rozdělení Paříže na levý a pravý břeh). Sociální hierarchie je tedy výsledkem zápasu mezi skupinami vlastníci ekonomický a kulturní kapitál. Je tedy důležité si uvědomit, že kulturní kapitál je sice podmíněn ekonomickým, ale nikoliv předurčen. Dva studenti, kteří navštěvují stejnou univerzitu, jeden z bohaté rodiny a jeden z chudých poměrů – oba mají stejné šance na univerzitě uspět, bez ohledu na to, jaké jsou jejich ekonomické možnosti (naopak by se dalo říci, že student z chudé rodiny bude snaživější, neboť jednou bude chtít být stejně zaopatřený, jako jeho kolega nyní). Ovšem Bourdieu při svém výzkumu francouzské společnosti zjistil, že studenti byli hodnoceni především na základě jejich chování a vystupování – byli hodnoceni na základě sociálního původu. Akademie tedy byly postupně obsazovány studenty s požadovaným kulturním kapitálem.

Bourdieuho pojetí habitu však přesto umožňuje rozvíjet skutečně kritickou sociologii vzdělání. Vzdělání je částečně procesem, v němž si privilegovaní jedinci nárokují důležité kulturní instituce a tím potvrzují svou nadřazenost v sociální struktuře. Bourdieu odhaluje předpoklady, které lze považovat za samozřejmé: „*Materiální postavení dominantní skupiny ve společnosti je v podstatě produktem kultury, na jejímž základě se skupina mobilizuje, aby pro sebe uchvátila příležitosti.*“¹²⁶

Strukturou a jednáním se nezabývá jen Bourdieu, proto pro úplnost dodám, že dalšími teoretiky v těchto oblastech jsou např. Anthony Giddens (britský sociolog), Roy Bhaskar (britský filozof) nebo Margaret Archer (britská socioložka). Všichni čtyři jsou přesvědčeni o tom, že sociální život je třeba vysvětlit definováním pravidel, jimiž se řídí

¹²⁵ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 292.

¹²⁶ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 305.

individuální jednání. Podle Bourdieua ukládá habitus jedincům určité představy o ideálech, takže se řídí dle sociálního postavení své třídy. Giddens k tomu dodává, že jedinci mohou do daných pravidel zasahovat, ovšem pořád musí odpovídat struktuře, s níž jsou spjata. Všichni výše uvedení autoři se shodnou na tom, že institucionální formy se reprodukují v souladu s kulturními pravidly.

Hlavní problém spočívá v tom, že pokud se jedinci „bezhlavě“ řídí předepsanými pravidly, neuvědomujíc si své konání, může dojít k popření lidského jednání. Jako by si jedinci sami neurčovali, co mají dělat, ale jednali pouze v mantinelech, které jim předepisuje jejich sociální skupina. Tím se dostáváme k pojmu determinismus (předurčení). V Bourdieuových i v Giddensových spisech jsou naprosto jasné známky determinismu. V Bourdieuově pojetí má habitus sklony oslabovat lidské jednání a ukládá mu jeho jisté formy. Aktéři reprodukují institucionální struktury daného sociálního pole, protože jsou determinováni nevyhnutelnými kulturními predispozicemi. Bourdieu namítá, že navzdory objektivitě habitu, jeho teorie umožňuje jedincům zachovávat individuální jednání, neboť ponechává prostor pro posuny a dokonce mohou v rámci habitu vykonávat činnost. Giddens sice klade důraz na kreativitu jedince, ale zdůrazňuje, že struktura je spjata se sociálním systémem, a proto jedinci této systém, často nevědomky, sami reprodukují (jedinci jednají v souladu se systémem a sociálním řádem). On svou teorii brání, neboť jedinci si vždy mohou vybrat alternativu při svém jednání. Mohl jednat jinak, ale zvolil si stejnou cestu, jako jedinci stejné úrovně. Proto jak Giddens, tak Bourdieu chtějí determinismus zavrhnout.

Každá teorie, výzkum, či tvrzení mají své nedostatky a mezery. Není tomu jinak ani u těchto teoretiků. Pokud sami autoři připouštějí, že jedinec může v každé situaci jednat libovolně a struktura ani habitus jejich jednání neovlivňují ani neomezují, je naopak možné existenci habitu a struktury popřít. V tom případě může jedinec nahodile přijímat nové formy jednání. A když může jedinec jednat podle svého někdy, proč by tak nemohl jednat pokaždé? (ani habitus, ani struktura mu v jeho nahodilém chování nezabrání).¹²⁷

Dalším zajímavým prvkem je použití jednoho kapitálu k získání jiného. Petr Maťa pro tento případ uvádí získání kariérního kapitálu prostřednictvím kapitálu titulárního (při přidělování míst v úřadech se přihlíželo k délce a význačnosti rodokmenu), či ekonomického (v druhé polovině 17. století se úřad udělil tomu, kdo za něj nejvíc zaplatil).¹²⁸

¹²⁷ HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. s. 308 – 310.

¹²⁸ MAŤA, Petr. *Svět*. s. 20.

Máme tedy čtyři druhy kapitálů – sociální, ekonomický, kariérní a titulární. Záměrně jsou uvedeny v tomto pořadí, neboť právě takové místo zaujímaly v životě Elsniců. Všechny tyto kapitály potom doprovází kapitál symbolický. Dalo by se říci, že ten je ze všech zmíněných nejvíce perspektivní, neboť jeho prostřednictvím může šlechtic posilovat kapitály ostatní.

Nejsilnějším a nejlépe vybudovaným kapitálem u Elsniců byl kapitál sociální. Sociální kapitál by se dal definovat jako získávání skupinových a společenských vazeb. V rámci těchto vazeb můžeme pozorovat vytváření vzájemné důvěry mezi jedinci, jejich přátelství, soudržnost, vzájemné pochopení apod. Tito jedinci mezi sebou navazují kontakty. Je zajímavé, že Bourdieu se ve své teorii o sociálním kapitálu absolutně distancuje od vědomého, účelového jednání jedinců s vidinou posílení kapitálu ekonomického. Já si myslím, že Elsnicům šlo právě o to, aby v rámci svých kontaktů posílili nejen své postavení, ale především zisk.

Největší část sociálního kapitálu každého z Elsniců tvořili příbuzní. V příložených rodokmenech obou větví Elsniců jsou uvedeni pouze mužští potomci rodu. Když vezmeme v potaz, že téměř každý Elsnic měl manželku (popřípadě více manželek) a s ní několik dětí, už samotná rodina tvořila jedno celé sociální pole. Jen Fridrich Elsnic měl s manželkou osm dětí, z nichž nejstarší Jan měl dětí sedm. To jsou pouhé tři generace jedné větve. Fridrichův bratr Václav měl v té samé době čtyři syny a čtyři dcery. Ať už byly rodinné vztahy jakékoliv, takto početná rodina dodávala šlechtici určitý dojem zázemí a opory.

Mimo rodinu Elsnicové navazovali své sociální kontakty různorodě. Třeba Fridrich Elsnic si naklonil saského kurfiřta Fridricha Mírumilovného zásluhami v boji. Hanuš zase věrně sloužil Matyáši Korvínovi, a tak se měl na koho obrátit s prosbou o pomoc, když chtěl vrátit hrad Rathen. Díky Korvínově dopisu nebyl Hanuš z hradu vypovězen jen tak, ale bylo mu za něj řádně zapláceno. Díky tomu si po příchodu do Čech mohl dovolit koupit Lemberk.¹²⁹ Díky dlouholetému přátelství Václava Elsnice z Elsnic s Jindřichem Studeněvským ze Studeněvsí získal Václavův druhorozený syn Bernard ves Kobylníky (ve Slánském kraji). Jindřich je Bernardovi odkázal, neboť sám neměl mužské potomky.¹³⁰ Zde Bernard prostřednictvím sociálního kapitálu rozšířil svůj kapitál ekonomický, aniž by v tom byl předchozí záměr.

¹²⁹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 13 – 16.

¹³⁰ ANDĚL, Rudolf a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. – Severní Čechy*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. 661 s. ISBN: 25 – 089 – 84. s. 203.

U Elsniců se nejvíce projevuje propojení kapitálu sociálního a ekonomického. Především se očekávalo, že příslušník nižší šlechty bude náležitě udržovat a rozšiřovat svůj ekonomický kapitál. Typickým příkladem rozšíření ekonomického kapitálu bylo, když Hanuš Elsnic roku 1492 koupil navarovské hradiště, v jehož okolí se nacházela ložiska železné rudy. V předešlém textu působí zmínka o této koupi tak, že Hanuš koupil hradiště, a pak zde objevil naleziště. Stejný dojem dělá i zápis v rodové kronice. Ovšem nemůžeme zcela vyloučit, že Hanuš o nalezišti věděl předem, a proto tento hrad s přílehlými oblastmi zakoupil. Díky těžbě rudy nejen nesmírně zbohatl, ale také mohl hrad Navarov náležitě zvelebit, a když ho pak prodával, dostal za něj o hodně vyšší sumu, než za kterou hrad kupoval.¹³¹

Pokud Elsnicové statky nekupovali, nejčastěji je získávali prostřednictvím sňatku. Pro rozšíření nemovitého majetku Elsniců byl důležitý sňatek Václava Elsnice z Elsnic s Ludmilou Raussendorfovou ze Špremerku, díky němuž Václav získal statek Vrbičany.¹³² Stejný případ je patrný i v druhé rodové větvi – když synové Fridricha Elsnice z Elsnic prodali otcovo panství Svojov, výrazně poklesl jejich společenský vliv. Svě postavení si udržel pouze Jan, a to díky sňatku s Annou Blektovou z Útěchovic, se kterou vyženil statky Valtinov a Hlemýždí.¹³³ Když se potom Janovi potomci dostali do tíživé finanční situace, opět jeden z Janových synů pokles ekonomického kapitálu vyřešil sňatkem. Šlo o Jana Arnošta, jenž si vzal Lukrécii Penčíkovou na Žandově a Stroužnici u České Lípy (ta byla vdovou po Karlovi Penčíkovi z Penčíku na Žandově a po bývalém manželovi zdělila veškerý majetek).¹³⁴

Ztráta ekonomického kapitálu byla pro rytíře, jakými byli Elsnicové, mnohdy opravdu těžká. Prvním z příkladů může být saský hrad Rathen. Fridrich Elsnic ho získal za zásluhy v boji od saského kurfiřta. Ovšem jeho původními majiteli byli Berkové z Dubé, kteří ho logicky chtěli zpět do svého vlastnictví, a když se jim povedlo roku 1438 hrad dobýt, Elsnic o něj přišel. Byl tedy hejtmanem, ale bez hradu – tím rozhodně výrazně pokleslo jeho společenské postavení. Proto se snažil, aby hrad získal co nejdříve zpět a to se mu také hned následujícího roku povedlo. Po této těžké zkušenosti už znovu takový pokles na společenském žebříčku nedopustil a až do své smrti hrad ubránil. Jeho syn Hanuš tak chytrý a důvtipný nebyl a za to, že loupil a drancoval vesnice, se mu postavil saský kurfiřt s bratrem, hrad dobyli a nechtěli mu ho vrátit. Tím ho patrně chtěli veřejně potupit a Hanuš byl nucen odejít.

¹³¹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 22.

¹³² *Kronika rodu Elsnic*, s. 74.

¹³³ *Kronika rodu Elsnic*, s. 45.

¹³⁴ *Kronika rodu Elsnic*, s. 60.

Díky této hanbě a společenské diskreditaci si patrně uvědomil, že loupežnický život není to pravé, a tak se rozhodl začít znovu a na jiném místě – po příchodu do Čech zakoupil hrad Lemberk, později hrad Navarov.¹³⁵

V předchozí kapitole jsem ne náhodou uváděla, jak moc zasáhl do života šlechty pojem času. Zde se k této problematice v krátkosti vrátím, neboť k dosažení všech výše uvedených kapitálů, ať už k nahromadění ekonomického kapitálu, postupu v kariéře, získávání zkušeností či sociálních vazeb, nebo k nabytí starobylého původu, potřeboval šlechtic dostatek času. Stejně i rytíři Elsnicové museli vynaložit značné úsilí, aby všech zmíněných kapitálů dosáhli a také museli značně přehodnotit své zvyky.

Pro posílení kariérního kapitálu musel nejvíce času obětovat Bernard (syn Václava Elsnice). Jak už bylo zmíněno dříve, rytíři zhruba do poloviny 16. století většinu času trávili na svých sídlech, v rodinném kruhu a jen výjimečně se vydávali na cesty (většinou za příbuznými či přáteli na oslavu, pohřeb, projednání pozůstalosti apod.) Ovšem tím, že se nižší šlechta začala zapojovat do politického života a zastávala úřady, museli její příslušníci zásadně přehodnotit svůj dosavadní život. Byl to rozhodně jeden ze zásadních zlomů, co se týče rytířského habitu, který do té doby ovlivňoval jejich chování. Nyní museli převážnou část roku trávit mimo domov, což je značně odcizovalo od rodiny a blízkých přátel.

Bernard Elsnic na tom byl velice podobně. Díky jeho podnikavému duchu velmi rozšířil svůj majetek. Tím získal lepší sociální postavení, stal se z něj zámožný a uznávaný rytíř, a to vedlo k získání vážených úřadů. Ovšem čím více úřadů zastával, tím méně času mohl trávit na své tvrzi. Už jako krajský komisař musel často jezdit do Prahy. Později, když se stal hejtmanem a nejvyšším berníkem Slánského kraje, musel objíždět jednotlivé tvrze a vybírat poplatky. Když už měl to štěstí a chvíli mohl trávit s rodinou, čekala ho zase administrativní práce, aby měl v účtech a soupisech pořádek. Poté, co se stal relátorem zemského sněmu, si dokonce musel zakoupit v Praze dům a část roku zde bydlet.

Nedá se jednoznačně tvrdit, zda tak učinil z důvodu úspory času, nebo aby dospěl do postavení hodného jeho habitu. Je pravda, že tehdejší hostince (kolem roku 1600) nebyly pro nocleh nejvhodnější, spaní v nich bylo nepohodlné, ale asi hlavně dlouhodobě nedůstojné pro člověka takového postavení, jakým byl Bernard Elsnic. Tak mohl nejen pohodlně trávit čas, který musel být přítomen v Praze, ale také dostal svým společenským povinností.¹³⁶

¹³⁵ *Kronika rodu Elsnic*, s. 38.

¹³⁶ *Kronika rodu Elsnic*. s. 139 - 144.; BŮŽEK, Václav. *Čas v životě rytířů*. s. 28.

Václav Elsnic (syn Kryštofa) byl slánským hejtmanem, tím pádem měl jedno z nejvyšších postavení v kraji a dostal se do kontaktu s nejvyššími zemskými úředníky (to mu pomohlo zejména při převodu statku Vrbičany na dědičný). Díky svému postavení byl velmi bohatý a sousedé si ho vážili především díky tomu, že mohl půjčovat peníze.

Patrně nejhorší katastrofou, která se mohla aristokratovi stát, byla ztráta šlechtictví. U příslušníků rodů nižší šlechty k ní docházelo velice často. Stalo se tak z důvodu zchudnutí jednotlivých příslušníků, zapříčiněným zejména nestřídmým způsobem života. Dalším z důvodů mohlo být mnohačetné dělení otcovských statků mezi dědice. Pokud se při tomto dělení majetek rodu nijak nerozmnožoval, jednotliví příslušníci velice rychle zchudli a museli statky prodat. V případě, že nebylo mužských potomků, otec své statky odkázal dcerám. Ty provdané většinou nabyté nemovitosti odkázaly svému muži a jejich společným dětem. Ke ztrátě šlechtictví mohlo dojít i v případě nemanželského dítěte. Pokud potomek nebyl zplozen v řádném manželství, neměl nárok na pošlechtění po otci. Dítě mělo nárok pouze na práva po matce, a jelikož smilnili a cizoložili hlavně muži, tyto případy se stávaly ojediněle. V dějinném období, kterému se tato práce věnuje, nemáme doklad, že by některý z Elsniců své šlechtictví ztratil. Přitom synové Václava Elsnice (Volf, Bernard Kryštof a Karel) si dělili mezi sebe statek Vrbičany, ale ke zchudnutí a ztrátě šlechtictví u nich nedošlo.¹³⁷

U Elsniců vynikaly především kapitály ekonomický a sociální. Díky vlastnictví těchto dvou kapitálů, zejména v případě, že prostřednictvím jednoho z těchto kapitálů (většinou sociálního) posílili kapitál druhý (ekonomický), získávali kapitál symbolický. V praxi šlo především o to, aby byly již získané kapitály dostatečně prezentovány ostatním příslušníkům sociálního pole, v němž se Elsnicové pohybovali, a tím získávali další příležitosti k jejich rozšíření. Díky dostatečně nabytému symbolickému kapitálu byly Elsnicům nabízeny vysoké úřady. Václav Elsnic (syn Kryštofa) byl hejtmanem Slánského kraje, což byl nejvyšší úřad, jakého mohl rytíř na krajské úrovni dosáhnout. Jeho syn Bernard zastával stejnou funkci, ale oproti otci ještě povýšil, když byl jmenován roku 1599 relátorem zemského sněmu, čímž dosáhl úctyhodného společenského stupně.¹³⁸

Hned v první kapitole této práce je uvedeno, co šlechtice dělá šlechticem. Jedná se o prokazatelnou starobylost předků, moc a vlastnictví majetku v zemi. Elsnicové tedy tím, že se po právu řadili k nižší šlechtě, měli předurčeno, jak se pohybovat v sociálním prostoru, v němž působili.

¹³⁷ *Kronika rodu Elsnic*. s. 374.

¹³⁸ *Kronika rodu Elsnic*. s. 144.

O starobylosti předků vzhledem k vlastnictví erbu a rozsáhlému rodokmenu celkem nemůže být pochyb. Jak movitého, tak nemovitého majetku vlastnili Elsnicové v zemi množství celkem přiměřené jejich sociálnímu postavení. Vzhledem k tomu, že několik Elsniců zastávalo celkem důležité úřady, mělo vysoké pravomoci. To vše a samozřejmě další prvky tvořilo habitus nižších šlechticů. Nyní se můžeme na některé z nich podívat podrobněji, samozřejmě na příkladu rytířů z Elsnic.

Značné bohatství Elsniců spočívalo v nemovitém majetku. Hanuš vlastnil Lemberk a Navarov. První z jeho vnuků, Fridrich, hospodařil s manželkou na Svojkově. Fridrichův syn Jan vyženil statky Valtinov a Hlemýždí, později se přestěhoval i s rodinou do domu v České Lípě. Janův druhý syn, Jan Arnošt, zdědil po manželce statek Žandov.¹³⁹ Co se týče druhého Hanušova vnuka, Václava, ten držel sídlo Vrbičany a ves Stradonice. Jeho syn Bernard zdědil Kobylníky, později koupil ves Čeradice, statek Patokryje a posléze dům na Starém Městě pražském. Další z Václavových synů, Kryštof, se přizemil na ves Kokovice. Nejmladší z jeho synů, Karel, roku 1597 zakoupil ves Evaň.¹⁴⁰ Nebylo tedy podstatné, jak se který Elsnic k majetku dostal, hlavně že měl reprezentativní sídlo, hodné jeho postavení. V tomto smyslu tedy svým společenským povinností dostáli.

O společenském postavení a ekonomické situaci šlechtice dále mohl svědčit počet sloužících. Ten se podle finanční situace šlechtice buď rozšiřoval, nebo ztenčoval. Celkem tři soupisy exulantů v Pirně z let 1629, 1631 a 1636, které si nechal zhotovit saský kurfiřt, aby měl písemnou evidenci příchozích, obsahují informace o počtu sloužících u jednotlivých šlechticů. Například paní Rosina Elsnicová měla po odchodu do exilu při soupisu osob uvedeny: v roce 1629 – tři služky, v roce 1631 – tři služky a jednoho pacholka, v roce 1636 – už jen jednu služku. Stejně jako většině exulantů v Pirně (i jinde) i jí docházely finanční prostředky.¹⁴¹

Dalším, dalo by se říci stereotypem, v životě nižší šlechty byl výběr budoucího manžela/manželky. Společenský habitus „předepisoval“ šlechtici, že by si měl vybrat ženu urozeného původu. Kdyby si totiž vzal nezaopatřenou a neurozenou dívku, přinejmenším by se vystavil veřejnému posměchu. Dalším důsledkem by byl pokles na společenském žebříčku,

¹³⁹ *Kronika rodu Elsnic*, s. 22, s. 60 – 63 ; SEDLÁČEK, August. *Hrady a zámky*. s. 192 ; NA Praha, DZV 58, K14.

¹⁴⁰ *Kronika rodu Elsnic*, s. 99, s. 137 ; NA Praha, DZV 86, E13 a DZV 167, M20 ; SEDLÁČEK August. *Hrady a zámky*. s. 218.

¹⁴¹ BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti v Pirně*. s. 9, s. 59, s. 112 ; MIKULEC, Jiří. *31.7.1627 Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha: Havran, 2005. 193 s. ISBN 80-86515-54-0. s. 161.

ruku v ruce se ztrátou uznání a cti. To bylo zřejmě hlavním důvodem, proč si Elsnicové brali urozené a bohaté dívky či dámy s dostatečně urozeným původem. Samozřejmě se dá těžko dokazovat, že si muž nebral ženu z lásky, ale kvůli majetku. Ovšem všimněme si dost podstatného faktu, že téměř žádná z manželek Elsniců nebyla chudá. Nejen že přinesly do společného manželství věno v podobě finančního obnosu (popř. šaty, šperky, prádlo apod.), ale většina žen, které si Elsnicové brali, vlastnila i nějakou nemovitost. Proto je více než patrné, že v některých případech hleděli na to, aby si přivedli bohatou manželku, a tím rozšířili i svůj ekonomický kapitál.

Je opravdu veliká škoda, že se téměř od žádného rytíře nedochoval osobní deník. Ten by totiž objektivně mohl dokreslit představu o „rytířském habitu“. Takto můžeme jen odhadovat, teoretizovat a porovnávat s ostatními šlechtickými rodinami. Máme sice k dispozici několik kusů z dopisů osobní korespondence nebo závěti, ovšem dopisy se týkají většinou prosby o pomoc při řešení sporů, koupě či prodeje nemovitosti nebo žádosti o půjčku, popřípadě vrácení peněz. Z této korespondence, ať už osobní nebo úřední, můžeme vysledovat pouze úctu či srdečnost, jež byly adresátovi projevovány. Se závěťmi je to podobné.¹⁴²

Každý aristokrat se vyskytoval v několika sociálních polích. Největším sociálním polem byla pro rytíře celá nižší šlechta. V jejím rámci se snažil nějak vymezovat a jedince kolem sebe vnímal především jako své konkurenty. Proto se také s nimi často přel, nejčastěji za urážku na cti. I u Elsniců bychom takových sporů našli hodně. Roku 1586 přišel k Bernardovi (synu Václava Elsnice) domů Jan Moryc Šváb z Chvatliny, vydatně se spolu opili, potom na sebe začali sprostě řvát, až z toho byla ohromná bitka, do které zapletli i sluhu a některé z dalších přítomných hostů. Jelikož už si ani jeden nepamatoval, který z nich rvačku započal, začali se spolu soudit, aby jeden či druhý veřejně dokázal, že je nevinný, a druhý byl ztrestán. Nešlo ani tak o trest, jako o veřejnou ztrátu cti (dříve nazývána poctivost), které by byl potrestaný vystaven. To nemohl ani jeden ze šlechticů dopustit a tak neúnavně oba sháněli svědky, kteří by dokázali, že oni příčinu k bitce nezavdali.¹⁴³ Z hlediska genealogie je tento spor absolutně nepodstatný (proto ani není uveden v předešlém textu), ovšem v rámci sociologie a tehdejších sociálních vazeb je velmi dobrým příkladem toho, jak šlechtici bránili své dobré jméno a dokonce se o něj i soudili.

¹⁴² *Kronika rodu Elsnic*, s. 76.

¹⁴³ *Kronika rodu Elsnic*, s. 130 – 131. O tom více píše Petr Mat' a ve *Světě české aristokracie* v kapitole Čest jako kód. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie*. s. 22 – 29.

Mezi další spory můžeme zařadit pře o statky, pozemky, majetek a v neposlední řadě např. o text závětí. Jeden neobvyklý spor musel řešit roku 1609 Bernard Elsnic, který se týkal mlýnské strouhy v Pálči. Když Bernard koupil tvrz a ves Čeradice, zároveň dostal do držby statky za strouhou, která vedla na jeho mlýn ve vsi Malý Páleček. Přes louky jeho souseda Bohuchvala Valkouna z Adlaru na Štaffě a Poštovicích vedla jiná, menší strouha, která nestačila vodu z luk odebírat. Neboť Valkoun se k ničemu neměl, Bernard nechal Valkounovu menší strouhu svést do své větší a tím se mu rozběhl mlýn naplno. To ale neměl dělat, neboť Valkoun ho za to nechal postavit před soud, byl odsouzen k pokutě a musel vše uvést do původního stavu. Elsnicovi tedy přišlo logické nefunkční strouhu použít a tím popohnat svůj mlýn, ovšem protože patřila Valkounovi, neměl právo s ní takto nakládat.¹⁴⁴

Jeden z největších sporů ohledně závětí řešili Janovi synové (z větve po Fridrichovi z Elsnic) se svou macechou Sabinou. Tito synové – Hendrych, Jan Arnošt a Jan Jiří byli z Janova prvního manželství s Annou Blektovou z Útěchovic. Poté, co Anna zemřela, se Jan oženil podruhé, se zmíněnou Sabinou. S tou měli čtyři dcery. Jan se Sabinou zemřeli krátce po sobě. Janova závěť nebyla nijak vyřešena a Sabina před svou smrtí ve své závěti odkázala jak svůj majetek, tak dědictví po manželovi na své dcery, při tom na Janovy syny z prvního manželství nepomyslela. Jelikož byly dcery ještě nezletilé, ujal se dědictví jejich poručník a otec Sabiny, pan Mattes Melczer. Nejstarší z bratrů, Hendrych, se obrátil na nejvyšší soud zemský. Žádal, aby soud vyslal komisaře, kteří by odhadli dědictví po otci, které připadlo Melczerovi. Nejvyšší soud mu sice vyhověl, ale i tak Hendrych nebyl spokojen. Tvrdil, že Melczer nepřiznal všechno a že něco schovává. Proto se obrátil přímo na císaře, neboť byl v právu a chtěl spravedlnost. Císař sice jeho žádosti vyhověl, ale protože byl Melczer tou dobou purkmistrem České Lípy, měl podporu své vrchnosti (Zikmunda z Vartemberka), a tak císařovo nařízení neuposlechl.¹⁴⁵

Zásadním úderem do života všech šlechticů (žijících v době pobělohorské v Čechách) a jejich habitu, byl nucený odchod do exilu. S ním souvisely pobělohorské konfiskace, které asi nejvíce zasáhly a nejhůře postihly život Elsniců. Když Ferdinand II. Habsburský (v té době císař, uherský a český král) vydal 31. 7. 1627 patent, ve kterém vypovídal ze země veškerou nekatolickou šlechtu, která by odmítla ke katolictví přestoupit, v zásadě tím dával Elsnicům (a ostatním nekatolickým šlechticům v zemi) dvě nucené

¹⁴⁴ *Kronika rodu Elsnic*. s. 138.

¹⁴⁵ *Kronika rodu Elsnic*. s. 52 – 54.

možnosti. Buď museli přestoupit na katolickou víru, nebo odejít do exilu. Zde žádnému ze šlechticů nepomohly nashromážděné kapitály.¹⁴⁶

Tím, že museli odejít do exilu, poklesl nejen jejich ekonomický kapitál, ale taktéž sociální. Zároveň museli zásadně změnit své zvyky a obyčeje a tím se do jisté míry pozměnil i jejich habitus. V neposlední řadě se zcela změnilo sociální pole, ve kterém do té doby působili, neboť byli vytrženi z prostředí, kde byli zvyklí operovat a museli se přizpůsobit habitu exulantů.

Zároveň přišli nejen o své posty v úřadech a značnou část majetku, ale hlavně o důležité sociální vazby, které zde v Čechách měli a museli je opustit. Sice si tento osud převážně určili sami, když se se zbraní v ruce postavili proti císaři na stranu nepřítele, ale patrně si vůbec neuvědomovali, jaké následky si za své rozhodnutí ponесou. Už ve středověku, ale i v novověku, se za nejhorší trest považovalo vyhoštění z města či ze země. Pro mnohé lidi to dokonce byla horší varianta, než by byl rozsudek smrti. Domov, rodina a sociální vazby byly totiž v té době to nejdůležitější, co člověk vůbec mohl mít. Elsnicové sice nemuseli odejít do exilu jen tak, ještě jim značná část majetku zůstala (převážně byla zabavována třetina či polovina celkového jmění), a tak sebe i svou rodinu mohli po příchodu do zahraničí celkem dobře zaopatřit. Ovšem kontakty na vlivných místech a styky s přáteli byly od té doby značně omezeny, ne-li na dobro ztraceny.¹⁴⁷

Tento osud potkal třeba Jana Arnošta (syna Václava Elsnice). Se svým tchánem se postavil v bělohorské bitvě na stranu proti císaři a za to musel být po výhře stavů krutě potrestán. Když se dozvěděl, co jeho i rodinu čeká, pokoušel se ještě situaci zachránit přestupem ke katolické církvi. To mu nijak nepomohlo od ztráty poloviny jmění a chtěl nechtěl musel odejít do ciziny.¹⁴⁸ Dále musela z rodiny Elsniců Čechy opustit paní Rozina Elsnicová z Elsnic (vdova po Bernardovi) s dětmi – Janem Jindřichem, Burianem, Bernardem ml. a Bohuslavem. Dalším takto „postiženým“ byl Jan Arnošt (syn Václava Elsnice).¹⁴⁹

Přestože byli Elsnicové původem ze Saska, v Čechách si natolik zvykli, že odchod do exilu pro ně byl nepříjemný a stejně jako ostatní exulanti doufali, že se brzy vrátí domů – do Čech.

¹⁴⁶ MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace*. s. 5 – 6.

¹⁴⁷ BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací v Čechách*. s. 95; MIKULEC, Jiří. *Rekatolizace*. s. 160.

¹⁴⁸ *Kronika rodu Elsnic*, s. 60.

¹⁴⁹ *Kronika rodu Elsnic*. s. 214 – 215, s. 60.; BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti v Pirně*. s. 9, s. 40 – 41, s. 15.

Závěr

Širší povědomí o rodě Elsniců z Elsnic dnes v zásadě neexistuje. Přestože z mého pohledu je to celkem zajímavý rod, který se dá zkoumat z mnoha aspektů, v novodobých publikacích se s ním setkáme jen zřídka či vůbec. Samozřejmě je uváděn v genealogických příručkách české šlechty, jako je třeba práce Jana Halady *Lexikon české šlechty*¹⁵⁰ nebo poměrně nová publikace od Petra Maška *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*.¹⁵¹

Jan Halada ve svém lexikonu píše, že Elsnicové jsou rod německého původu, který po přesídlení do Čech zdomácněl. Ovšem stejně jako mnozí historikové, kteří se o rodě Elsniců zmiňují, si není jist, kdy poprvé přišli do Čech. Velice stručně zde popisuje rodinný erb. Sice píše, že prvním z příchozích byl Hanuš Elsnic a že přišel ze Saska, ovšem uvádí, že původním sídlem rodu byl hrad Oelsnitz – my už teď víme, že žádný takový hrad není a Oelsnitz je vlastně Olešnice – saské město. Z českých statků, které Elsnicům patřily, zmiňuje ty největší a nejvýznamnější – Vrbičany, Kobylníky, Čeradice a Žandov. Píše pouze o hradu Navarov, ale pominul první z hradů, který na území Čech Elsnicům patřil – Lemberk. Zároveň zde plete obě Elsnicovské větve dohromady (viz příloha – rodokmeny) a ještě uvádí, že Jan Arnošt (z větve po Fridrichovi z Elsnic) je strýcem Volfa a Bernarda (z větve po Václavovi z Elsnic). Příspěvek končí zmínkou o konfiskacích v roce 1623 a odchodem do exilu.¹⁵²

Toto je jeden z mnoha příkladů, který mě přivedl k sepsání práce o rodě Elsniců z Elsnic. Ve většině literatury není o tomto rodu žádná zmínka, a pokud se někde nějaká najde, pak obsahuje takovéto chyby a nedostatky. Dalo opravdu hodně práce najít prameny a v nich jednotlivé informace ověřit. Někdy ani prameny nestačily, a tak bylo třeba se na některá místa přímo vypravit.

Letos v únoru vyšel v *Mělnickém deníku* článek s názvem *Hrad Altrathen: málo známý saský klenot*.¹⁵³ Autor zde uváděl, že se na hradě Rathen, což bylo jedno ze saských sídel Elsniců, nachází od roku 1999 muzeum tohoto rodu. Bylo proto nezbytné se do Německa vypravit, neboť nikde jinde se zmínka o muzeu nenacházela.

¹⁵⁰ HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha : Akropolis, 1992. 197 s. ISBN 80-901020-3-4.

¹⁵¹ MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti – 1. díl (A – M)*, Praha : Argo 2008. 673 s. ISBN 978-80-257-0027-3.

¹⁵² HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. s. 148 – 149.

¹⁵³ ŠAFRÁNEK, Petr. *Hrad Altrathen: málo známý saský klenot. Mělnický deník*. 23. února 2011, s. 78. Dostupný také z WWW: <http://cestovani.denik.cz/outdoor/20110223_saf_hrad_altrathen_sasky_klenot_malo-89e2.html>.

Hrad leží v Českosaském Švýcarsku, necelých třicet kilometrů za českými hranicemi, v malebném lázeňském městečku Kurorathen. Stejně jako celé místo, možná spíš vesnice než městečko, je i hrad nepředstavitelně malý (viz příloha). Vypíná se vysoko na skále, cesta k němu je strmá, klikatá a hrad je celkově špatně dostupný. Tím pádem byl jak pro Elsnice, tak pro Berky z Dubé, špatně dobytelný. Navigační cedule u vstupu zve návštěvníky do dobového rytířského sálu. V něm se nachází jedno brnění, pár podkov a zemědělské náčiní. V brožurce o pensionu a restauraci, které se zde dnes nachází, je o rytířích z Elsnic sice zmínka, ale když se na tento rod, nebo dokonce na muzeum zkusíte zeptat, nikdo nic neví. Přestože dřív znal Elsnice v Sasku určitě každý, dnes je zde tento rod téměř zapomenut.

Mimo kroniky dr. Václava Elznice, zmínek v historických pramenech (Staré manipulaci, Deskách zemských apod.) a v literatuře (pár odstavců v několika lexikonech a encyklopediích) jsou asi nejvýznamnějším dokladem existence rodu dosud žijící potomci Elsniců. Jedněmi z nich jsou Jiří Elsnic a jeho manželka Hana, kteří dnes bydlí v Postoloprtech nedaleko Loun v Ústeckém kraji. Provozují zde rodinnou firmu na těžbu písku a kamene. Právě pan Jiří Elsnic ochotně poskytl prameny po svém strýci dr. Václavu Elznici. V Čechách žije ještě mnoho jedinců, nesoucí jméno Elsnic, ovšem ti možná ani zdaleka netuší, jak rozmanitou mají minulost, a že je zdokumentována.

Co se týče Elsnicovských sídel, pokud ještě stojí, byla většina z nich přestavěna. Například původně raně gotický hrad Lemberk (u Jablonného v Podještědí na Liberecku), jedno z prvních sídel, kde se Elsnicové po příchodu do Čech usadili, byl v 16. století přestavěn na zámek v renesančním stylu, v polovině 17. století pak na raně barokní. Když je řeč o Lemberku, jasným příkladem toho, jak jsou Elsnicové v Čechách málo významní, je záznam o tomto hradě v encyklopedii *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*. V téměř třístránkovém popisu hradu a jeho majitelů je zde jediná věta o Janovi (Hanušovi) z Elsnic, kterému prodali hrad Berkové z Dubé po roce 1470.¹⁵⁴

Rod Elsniců přišel do Čech ze saského Krušnohoří koncem 15. století, aby se zde usídlil natrvalo. Tato česká větev rodu se zde rozdělila na dvě hlavní linie – jedna od Fridricha Elsnice z Elsnic a druhá od jeho bratra, Václava Elsnice z Elsnic. Jako příslušníci nižší šlechty pečlivě naplňovali svůj společenský habitus. V Čechách získali mnoho reprezentativních sídel, zastávali důležité úřady a účastnili se veřejného společenského života.

¹⁵⁴ ANDEĚL, Rudolf a kol.: *Hrady, zámky*. s. 258.

Dle mého názoru se lépe dařilo větvi Václava Elsnice. Fridrichovi přímí potomci (synové Mikuláš, Volf, Kastulus, Hendrich a Jan) totiž udělali několik chyb, na kterých jejich podnikání v Čechách ztroskotalo. První chybou byl prodej otcova panství Svojkov. Nejen že jako urození rytíři přišli o jeden ze symbolů svého šlechtictví - hrad, ale tím, že si finanční obnos, který za prodej hradu obdrželi, rozdělili mezi sebe, každý jej utratil dle svého uvážení a nakonec z něj nezbylo nic. Jejich nejmladší bratr Jan se sice chytře oženil, dokonce vyženil dva statky, ale protože nebyl dobrý hospodář (takový by totiž v životě neprodal tůně s rybolovem), téměř o všechn majetek přišel a musel se s rodinou přestěhovat do města. Zde byl sice váženou úřední osobou a chvíli se mu dařilo, ovšem nešťastně se podruhé oženil a jeho tchán připravil Janovy potomky téměř o všechno jmění.

To Václavovi potomci byli mnohem obratnější, jak v podnikání, tak v pohybu v sociálním poli. Už sám Václav zastával úřad krajského hejtmana a v jeho stopách šel syn Bernard, podle mě nejúspěšnější z Elsniců ve sledovaném období. Úřady nejen zastával, ale dokonce se posunoval na stále vyšší posty. Vlastnil několik statků, vsí, dokonce si mohl dovolit koupit dům v Praze.

Dá se říct, že Elsnicům se v Čechách dařilo až nadmíru dobře, možná lépe, než některým původně českým rodům a můžeme je pokládat za typické představitele nižší šlechty.

V raném novověku se rytíř sice řadil k úzkému kruhu společnosti, tedy ke šlechtě, ale zdaleka se svým zjevem a skutky neodlišoval. Patřil k bohatší vrstvě obyvatel, ovšem mnohdy ho svým majetkem předčil leckterý měšťan. Snažil se uživit rodinu, bál se o svůj život při nejrůznějších epidemiích a ať už byl katolíkem, či protestantem, stejně jako ostatní se modlil a chodil do kostela. Jeho domácnost odpovídala jeho finančním možnostem a stejně tak i typ obydlí – ať už to byla rytířská tvrz či dům ve městě. Když pohlédneme do života jednotlivých rytířů, nalezneme zde podvodníky a lichváře, stejně jako poctivé a sečtělé muže, kteří mají zájem o umění či hudbu.

Není snadné z dnešního pohledu hodnotit jakoukoliv historickou postavu, ať už se jedná o mocného panovníka či chudého poddaného. Při studiu a analyzování jednotlivých pramenů, knih, článků a studií můžeme jen těžko dospět k přesnému závěru, proč aktéři jednali tak či onak, zda u nich převažovala touha po ekonomickém či sociálním kapitálu, zda svůj habitus měli či museli přizpůsobovat době a zda se zrovna nižší šlechta nějak lišila od obyčejného poddaného či nikoli. Dospívám k závěru, že se každý choval podle toho, jak mu to připadalo správné, či pro jeho samého nebo pro jeho rodinu prospěšné. Z rytířů se nijak

náhle nevytratila jejich udatnost a statečnost, jen se postupně přizpůsobovali společnosti, která se kolem nich pozvolna měnila a utvářela.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Národní archiv Praha

- Knihy (fotokopie): III.gB134. ELZNIC, Václav. *Kronika rodu Elsnic z Elsnic*, Děčín 1976. (*Kronika rodu Elsnic*).
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 13, sign. M6.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 26, sign. N3.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 58, sign. K14.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 86, sign. E13.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 88, sign. R11.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 90, sign. A13, A14.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 167, sign. M20.
- Desky zemské větší, Úřad desk zemských, inv. č. 184, sign. A19.
- Stará manipulace, inv. č. 855, sign. E15, kart. 8.

Literatura

- ANDĚL, Rudolf a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. – Severní Čechy*. 1. vyd. Praha: Svoboda 1984. ISBN: 25 – 089 – 84.
- BÍLEK, Tomáš. *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*. Praha : František Řivnáč, 1882. xii, 672 s.
- BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621 – 1639*. Praha : Scriptorium, 1999. 296 s. ISBN 80-86197-05-0.
- BORKOVSKÝ, Ivan, et al. *Dějiny Prahy*. Vyd. 1. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964. 824 s. ISBN 25-048-64.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
- BŘEZINA, Vladimír. *Rytířský stav v Čechách a na Moravě v raném novověku : Rod Bukůvků z Bukůvky od středověku do 20. století*. Vyd. 1. České Budějovice : Vedita, 2008. 185 s. ISBN 978-80-86829-33-3.
- BŮŽEK, Václav. „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“ : Čas v životě předbělohorských rytířů. *Dějiny a současnost*. 1993, 15, 3, s. 26-30. ISSN 0418-5129.

- BŮŽEK, Václav. *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. 239 s. ISBN 80-85268-54.
- BŮŽEK, Václav. *Rytíři renesančních Čech*. Praha : Akropolis, 1995. 156 s. ISBN 80-85770-28-8.
- BŮŽEK, Václav, et al. *Společnost českých zemí v raném novověku : Struktury, identity, konflikty*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 978-80-7422-062-3.
- BŮŽEK, Václav, et al. *Věk urozených*. Praha : Paseka, 2002. 440 s. ISBN 80-7185-417-4.
- ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech*. Praha : Libri, 1998. 815 s. ISBN 80-85983-51-6.
- ČORNEJOVÁ, Ivana, et al. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha : Paseka, 2008. 711 s. ISBN 978 – 80 – 7185 – 947 – 5.
- ELZNIC, Václav. Nejstarší prameny původu Elsniců z Elsnic. *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze* . 1969, 1, s. 17 - 24.
- GOFFMAN, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*. 1. vyd. Praha : Studio Ypsilon, 1999. 248 s. ISBN: 80-902482-4-1.
- HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha : Akropolis, 1992. 197 s. ISBN 80-901020-3-4.
- HARRINGTON, Austin. *Moderní sociální teorie*. 1. vyd. Praha : Portál, 2006. 496 s. ISBN: 80-7367-093-3.
- KREUZ, Petr; MARTINOVSKÝ, Ivan. *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny : Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích*. Praha : Scriptorium, 2007. 528 s. ISBN 978-80-86197-91-3.
- KUBEŠ, Jiří. *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500 – 1740)*. České Budějovice, 2005. 381 s. Dizertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha : Paseka, 2004. 264 s. ISBN 80-7185-639-8.
- LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha : Argo, 2005. 88 s. ISBN 80-7203-657-2.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) II. : Šlechta*. Praha : Academia, 1994. 230 s. ISBN 80-200-0356-8.
- MAŠEK, Petr. *Modrá krev*. Praha : Mladá fronta, 1992. 206 s. ISBN 80-204-0346-9.
- MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti – 1. díl (A – M)*, Praha : Argo 2008. 673 s. ISBN 978-80-257-0027-3.

- MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 - 1700)*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 1061 s. ISBN 80-7106-312-6.
- MIKULEC, Jiří. *31.7.1627: Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha . Havran, 2005. 193 s. ISBN 80 – 86515 – 54 – 0.
- ORTH, Jan – SLÁDEK, František. *Topograficko – statistický SLOVNÍK ČECH čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení, jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO*. Praha : I. L. Kober, 1870. 1048 s.
- Ottův slovník naučný VIII*. Praha : Argo, 1997. s. ISBN 80-7203-136-8.
- Ottův slovník naučný XXIV*. Praha : Argo, 2001. 901s. ISBN 80-7203- 367-0.
- PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. Praha : Mladá fronta, 1985. 315 s. ISBN 23 – 001 – 85.
- RADIMSKÝ, Jan. Co znamená mluvit : Ke strukturalistické sociologii jazyka Pierra Bourdieua. In ŠUBRT, Jiří, et al. *Soudobá sociologie II. : (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha : Karolinum, 2008. s. 222-232. ISBN 978-80-246-1413-7.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV*. Vyd. 3. Praha : Argo, 1998. 462 s. ISBN 80-7203-094-9.
- ŠOTOLA, Jaroslav. Habitus : sociologický koncept a jeho využití v historické vědě. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.). *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha, Fakulta humanitních studií, 2007. 202 s. ISBN: 978 – 80 – 86971 – 36 – 0.
- ŠAFRÁNEK, Petr. *Hrad Altrathen: málo známý saský klenot*. *Mělnický deník*. 23. února 2011. Dostupný také z WWW: http://cestovani.denik.cz/outdoor/20110223_saf_hrad_altrathen_sasky_klenot_malo-89e2.html.
- ÚLOVEC, Jiří. *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech : 1. díl (A-M)*. Praha : Libri, 2003. 504 s. ISBN 80-7277-099-3.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha : Orbis, 1976. 581 s. ISBN 11-087-75.

Webové zdroje

Fhs.cuni.cz [online]. 2008 [cit. 2011-06-28]. Humanitní studia: Historická sociologie. Dostupné z WWW: <http://fhs.cuni.cz/FHS-105-version1-HistorickaSociologieWeb.pdf>.

Obrazová příloha

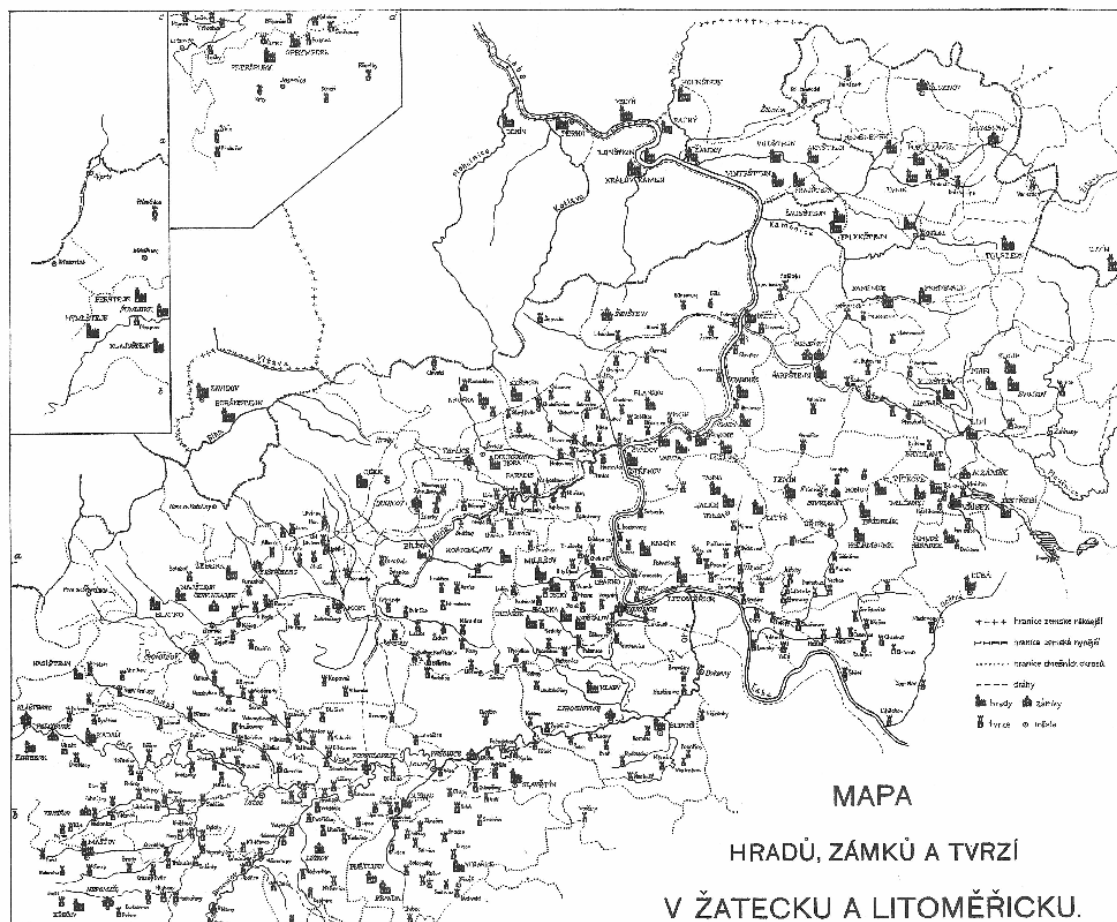
Obr.1 – Hrad Altrathen (Sasko) – dnešní podoba (foto Michala Křížková)

Obr.2 – Elsnicovský dům č.p. 565 v Celetné ulici na Starém Městě pražském (žlutý dům uprostřed) – dnešní podoba (foto Michala Křížková)

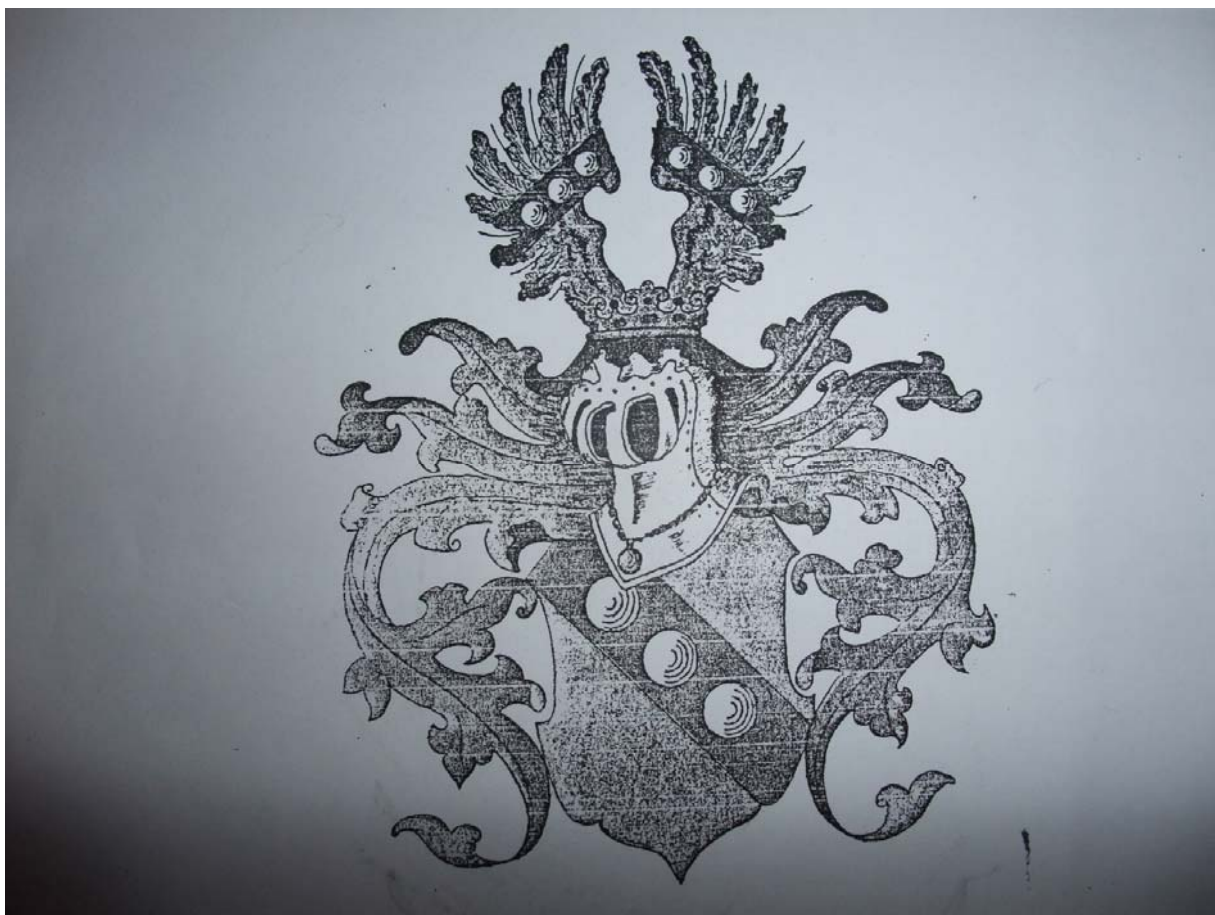

Obr.3 – Hrad Lemberk v Libereckém kraji – dnešní podoba (foto Michala Křížková)

Obr.4 – Sídla rodu Elsniců v severozápadních Čechách (mapa převzata z SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého XIV*. Vyd. 3. Praha : Argo, 1998. 462 s. ISBN 80-7203-094-9)

1. Vrbičany – sídlo Václava Elsnice z Elsnic v době předbělohorské
2. Česká Lípa – město, kde žil Jan Elsnic (syn Fridricha) s rodinou (1578 – 1603)
3. Svojkov – sídlo Fridricha Elsnice z Elsnic kolem r.1500
4. Patokryje – statek, který vlastnil Bernard Elsnic v letech 1613 - 1623
5. Evaň – ves, kterou vlastnil Karel Elsnic v letech 1597 až asi 1616

Obr.5 – Erb rodu Elsniců -16.st. (převzato z HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha : Akropolis, 1992. 197 s. ISBN 80-901020-3-4.)

RESUMÉ

Work entitled „Elsnic of Elsnic in the Czech lands of the early modern period – Contribution to the history of the gentry“ deals with the history of the house Elsnic of Elsnic from the 15th to the 17th century.

In the first part of the work is described status of the gentry in the Czech lands in the early modern period. Categories of nobility and their rights and duties are given.

Second part of the work describes origin of the house Elsnic of Elsnic and their activities in Saxony before 1471. Than history of Hanus Elsnic of Elsnic, the first house member who settled in Czech countries, is given. Two house branches are described – branch of Fridrich Elsnic of Elsnic and branch of Vaclav Elsnic of Elsnic. Fates of the house members after Battle of White Mountain are given.

The third part deals with the social behaviour in aristocratic environment. Habitus, social environment and capital are studied in respect of the house Elsnic of Elsnic. Bourdieu theory is used to classify social behaviour of the different house members according their status in the social hierarchy.